

ZPRÁVA O STAVU LIDSKÝCH PRÁV

V ČESKÉ REPUBLICE V ROCE 1999

I. OBECNÁ ČÁST

Zpráva o stavu lidských práv, kterou podle vládních usnesení č. 278 ze 7. dubna 1999 a č. 537 z 31. května 1999 předkládá vládě její zmocněnec pro lidská práva a předseda Rady vlády České republiky pro lidská práva, navazuje na zprávu o stavu lidských práv za rok 1998¹. Zatímco zpráva o stavu lidských práv v České republice za rok 1998 se musela vypořádat se změnami v ochraně lidských práv od začátku existence samostatné České republiky a v některých ohledech od roku 1990, tato zpráva postihuje exekutivní i legislativní změny v ochraně lidských práv oproti roku 1998, popř. upozorňuje na nové či přetrvávající problémy.

1. 1. Rada vlády České republiky pro lidská práva²

1.1.1. Klíčovým institucionálním opatřením bylo založení Rady vlády ČR pro lidská práva (dále jen „RLP“) na základě usnesení vlády ze dne 9. prosince 1998 č. 809. RLP je poradním a koordinačním orgánem české vlády pro otázky ochrany lidských práv a základních svobod osob v jurisdikci ČR. Její statut schválila vláda usnesením č. 132 dne 17. února 1999. Úkoly RLP jsou:

- sledovat dodržování a naplňování Ústavy České republiky, Listiny základních práv a svobod (dále „Listina“) a dalších právních norem upravujících ochranu a dodržování lidských práv a základních svobod;
- sledovat vnitrostátní plnění mezinárodních závazků ČR v oblasti ochrany lidských práv, zejména naplňování obsahu Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace, Úmluvy o právech dítěte, Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen, Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, Rámcové úmluvy o ochraně národních menšin;
- zajišťovat prostřednictvím zmocněnce vlády pro lidská práva plnění závazků vlády plynoucích z mezinárodních smluv a v součinnosti s ministerstvem zahraničních věcí předkládat zprávy v rámci kontrolních mechanismů těchto smluv příslušným mezinárodním organizacím (OSN, Rada Evropy), pokud tyto úkoly nejsou uloženy jiným orgánům státní správy;

1.1.2. Členy RLP - deset zástupců státní správy na úrovni náměstka ministra – jmenoval předseda RLP a zmocněnec vlády pro lidská práva³, deset zástupců občanské veřejnosti jmenovala vláda⁴. Zapojení představitelů veřejnosti do činnosti RLP, a to zejména reprezentace nestátních organizací a akademické sféry, je projevem vůle ke spolupráci vládního a nevládního sektoru, základem pro vzájemnou informovanost o aktivitách obou

¹ Příloha usnesení vlády č. 278/1999. V české a anglické verzi je dostupná na internetové adrese www.vlada.cz.

² Viz též <http://www.vlada.cz/rady/rlp/rlp.win.shtml>

³ Ministerstva zahraničních věcí, spravedlnosti, vnitra, práce a sociálních věcí, školství, mládeže a tělovýchovy, kultury, zdravotnictví, pro místní rozvoj, obrany a Úřadu pro státní informační systém.

⁴ Na základě usnesení vlády ze dne 17. února 1999 č. 132 jimi jsou Ivan Dejmal, Pavel Dušek, Karel Holomek, Ladislav Lis, Dana Němcová, Stanislav Penc, Libuše Šilhánová, Ruth Šormová a Kumar Vishwanathan. Původně jmenovaný Petr Kolář v květnu 1999 odstoupil. Vláda jej 10. května 1999 usnesením č. 456 odvolala a na jeho místo jmenovala Františka Líznu.

stran, předpokladem konstruktivního dialogu a možnosti účasti občanské veřejnosti na rozhodovacích procesech dotýkajících se ochrany lidských práv.

1.1.3. Předsedou RLP je zmocněnec vlády pro lidská práva Petr Uhl, který je současně předsedou Rady pro národnosti a Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity. Dvě posledně jmenované instituce vznikly ještě před založením RLP (byly podřízeny ministru bez portfeje), jejich činnost však s činností RLP úzce souvisí.

1.1.4. RLP se v roce 1999 sešla na pěti řádných a jednom mimořádném zasedání. První dvě zasedání věnovala především návrhu svého jednacího řádu, postupy v práci RLP, personálním obsazením odborných sekcí, hledáním efektivních způsobů jednání, prezentací a prosazováním výsledků těchto jednání. Členové RLP se vyjádřili k těmto důležitým materiálům, které posléze na svých zasedáních projednali:

- návrh usnesení vlády o opatřeních proti hnutím směřujícím k potlačení práv a svobod občanů, o jehož vypracování požádal předseda vlády ČR předsedu RLP;
- materiál týkající se událostí ze dne 1. května 1999 - shromáždění příslušníků hnutí skinheads na Sřeleckém ostrově a jejich pochodu Prahou, konfliktu s anarchisty a zásahu Policie ČR; k tomuto materiálu přijala RLP dne 23. června na svém mimořádném zasedání usnesení, určené především policejnímu prezidentovi a kontrolním orgánům Policie ČR a inspekci ministra vnitra;
- návrh druhé (periodické) zprávy o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích z Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen;
- návrh druhé (periodické) zprávy o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích z Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání;
- návrh třetí (periodické) zprávy o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích z Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace;
- návrh druhé (periodické) zprávy o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte;
- návrh úvodní zprávy o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích z Mezinárodního paktu o občanských a politických právech;
- návrh úvodní zprávy o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích z Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech;
- návrh na ratifikaci Úmluvy o zákazu a opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce: členové RLP ratifikaci jednomyslně podpořili.

1.1.5. Vzhledem k množství mezinárodních závazků, které na sebe Česká republika vzala ratifikací odpovídajících smluv, vytvořila RLP v roce 1999 odborné sekce zabývající se sledováním jejich plnění v jednotlivých oblastech lidských práv a svobod odděleně. Činnost sekce koordinuje tajemník, který je zaměstnancem sekretariátu RLP (odboru pro lidská práva Úřadu vlády ČR). Struktura odborných sekcí je podobná struktuře RLP, nevyžaduje ale přísnou paritu mezi zástupci státní správy a veřejnosti, větší volnost mají sekce v možnosti zvát odborníky k projednávaným problémům. Činnost jmenovaných členů RLP i jejich odborných sekcí je výkonem veřejné funkce, členství však není formální a reprezentativní funkcí - očekáváno je naopak členství osobní a angažované. Do svých osmi odborných sekcí jmenovala v roce 1999 RLP 149 členů, z toho 69 zástupců resortů a 80 odborníků z nestátních organizací, vědeckých pracovišť atp.

Sekce pro občanská a politická práva se zabývala zejména nedořešenými otázkami ve vztahu občana a policie; podílela se na konzultacích s pracovníky ministerstva vnitra připravujícími nový zákon o Policii ČR. Jedno zasedání věnovala problematice zákona o registrovaném partnerství osob stejného pohlaví, jehož schválení sekce považuje za žádoucí. Sekce se rovněž podílela na přípravě úvodní zprávy o plnění závazků plynoucích z Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.

Sekce proti projevům rasismu se zabývala zejména problematikou neofašistických skupin, včetně republikánů; její členové iniciovali projednávání problému demonstrace, konané dne 1. května 1999, v RLP. Sekci se podařilo navázat spolupráci mezi antifašistickými aktivisty působícími v sekci i mimo ni a příslušnými pracovníky Policie ČR, respektive Úřadu vyšetřování Policie ČR. Jedno ze svých zasedání věnovala diskusi o příčinách emigrace Romů a sociálních problémech romské komunity. Sekce se podílela na přípravě třetí a čtvrté periodické zprávy o plnění závazků plynoucích z Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace.

Sekce pro rovné příležitosti mužů a žen spolupracuje s oddělením rovnosti mužů a žen ministerstva práce a sociálních věcí. Zabývala se přípravou periodické zprávy pro Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen a přípravou publikace o postavení ženy v České republice na konci devadesátých let - projekt UNDP. Dále se sekce věnovala důležitým právním předpisům z hlediska prosazování a zajištění rovných příležitostí mužů a žen - zejména novele zákoníku práce a zákona o zaměstnanosti a problému vyrovnávání příležitostí mužů a žen v ústředních orgánech státní správy.

Sekce pro hospodářská, sociální a kulturní práva projednávala problém postavení vojenských veteránů z mezinárodních akcí, jichž se ČR zúčastnila od roku 1990, a dále přípravu úvodní zprávy o plnění Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Vzhledem k širokému rozsahu problémů v působnosti sekce spolupracovali často členové sekce na řešení dílčích problémů například s členy sekce pro rovné příležitosti mužů a žen, na problematice domácího násilí a azylových domů pro matky s dětmi apod.

Sekce pro práva cizinců jednala zejména o aktuálních problémech žadatelů o azyl, uprchlíků a osob v obdobném postavení (např. osoby v dočasném útočišti z Kosova) a dále diskutovala o nové právní úpravě azylu a pobytu cizinců na území ČR. Sekce se v některých případech (vzor cestovního dokladu pro bezdomovce, zajištění školní docházky dětí žadatelů o azyl) obrátila na příslušné státní orgány s návrhy na odstranění některých systémových nedostatků.

Sekce proti mučení a jinému nelidskému, krutému, ponižujícímu zacházení a trestání spolupracovala při vypracování druhé periodické zprávy ČR o opatřeních přijatých k plnění závazku podle Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání v období 1994 - 1997. Vytvořila pracovní skupinu pro vězeňství, která sleduje dodržování lidských práv ve věznicích. Na základě zjištěných údajů předloží sekce návrhy směřované k Vězeňské službě ČR a Ministerstvu spravedlnosti.

Sekce pro práva dítěte se podílela na přípravě druhé periodické zprávy o plnění Úmluvy o právech dítěte v období 1995 – 1999, dále se zabývala návrhem zákona o sociálně-právní ochraně dětí, péči o děti po rozvodu manželství, mezinárodní adopci, dětskou prací, pornografií a jejím vlivem na dítě, ústavní a ochrannou výchovou a zákonem o rodině.

Sekce pro výchovu k lidským právům svoji činnost zaměřuje na sledování výchovy k lidským právům jak ve školských zařízeních, tak v profesních skupinách (sociální pracovníci, zdravotnický personál, novináři atd.). Dále se věnovala přípravě úvodní zprávy o stavu výchovy k lidským právům v České republice. Z iniciativy sekce byla dosud zpracována zpráva o výchově k lidským právům na středních policejních školách v ČR.

1.1.6. Informace o dalších poradních orgánech vlády jsou k dispozici na internetových stránkách.

Rada vlády pro nestátní neziskové organizace: <http://www.vlada.cz/rady/rnd/rnd.win.shtml>,
Vládní výbor pro zdravotně postižené občany: www.vlada.cz/rady/vvzpo/vvzpo.win.shtml,
Meziresortní protidrogová komise: <http://www.vlada.cz/rady/mpk/mpk.win.shtml>.

1.1.7. S ohledem na usnesení vlády č. 809 ze dne 9. prosince 1998 a č. 132 ze 17. února 1999 vypracoval odbor pro lidská práva Úřadu vlády a zmocněnec pro lidská práva v roce 1999 v součinnosti s ministrem zahraničních věcí vládě a příslušným mezinárodním mechanismům předložil:

- Třetí a čtvrtou periodickou zprávu České republiky o plnění závazků plynoucích z Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace. Zprávu vzala vláda na vědomí 15. listopadu 1999. Následně byla zpráva předána Výboru pro odstranění rasové diskriminace.
- Úvodní zprávu České republiky o plnění závazků plynoucích z Mezinárodního paktu o občanských a politických právech v období 1. leden 1993 – 30. listopad 1999. Vzhledem k sukcesi České republiky do závazků bývalé ČSFR v roce 1993 bylo dlouhé zdržení této úvodní zprávy významným dluhem vůči Výboru pro lidská práva, který je kontrolním mechanismem tohoto Paktu. Zprávu projednala vláda 16. února 2000. Následně bude předána výše uvedenému Výboru.
- Druhou periodickou zprávu České republiky o opatřeních přijatých k plnění závazků podle Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání za období od 1. ledna 1994 do 31. prosince 1997, která navazovala na úvodní zprávu České republiky, předloženou Výboru proti mučení dne 18. dubna 1994. Zprávu vzala vláda na vědomí dne 22. prosince 1999.
- Druhou periodickou zprávu České republiky o plnění závazků vyplývajících z Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen. Zpráva popisuje důležité změny, k nimž došlo od 1. ledna 1995 do 30. června 1999. Zprávu vzala vláda na vědomí dne 22. prosince 1999.
- Druhou periodickou zprávu České republiky o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte, která obsahuje informace za období od 1. ledna 1995 do 31. prosince 1999. Zprávu vláda dostala k informaci dne 24. ledna 2000.
- Úvodní zprávu České republiky o opatřeních přijatých k plnění závazků podle Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech za období od 1. ledna 1993 do 31. prosince 1999. Zpráva bude předložena k projednání vládě do konce dubna roku 2000. Vypořádání připomínkového řízení k prvnímu návrhu zprávy se konalo v prosinci 1999, vzhledem k rozsahu změn a doplňků byla zpráva na žádost ministra zahraničních věcí rozeslána do druhého kola připomínkového řízení, které se konalo v březnu 2000.

1.2. Rada pro národnosti vlády České republiky⁵

1.2.1. V souladu se statutem Rady pro národnosti vlády ČR⁶ (dále jen „RPN“) se v roce 1999 rozšířilo zastoupení příslušníků menšin o zástupce řecké menšiny. Jednání RPN se v roce

⁵ Viz též Rada pro národnosti vlády ČR: <http://www.vlada.cz/rady/rnr/rnr.win.shtml>.

⁶ Aktuální znění statutu schválila vláda usnesením č.580/1998. Rada pro národnosti jako poradní orgán pro otázky národnostněmenšinové politiky byla původně ustavena v roce 1970.

1999 pravidelně zúčastňovali také jako hosté zástupce pražské Židovské obce a Slovensko-českého klubu v ČR.

1.2.2. RPN se podílela na přípravě zprávy o plnění zásad stanovených Rámcovou úmluvou o ochraně národních menšin (dále viz bod 6.1.1.). RPN se v roce 1999 dále podílela na návrhu věcného záměru zákona o právech národních menšin (menšinový zákon), na přípravě podpisu Charty regionálních a menšinových jazyků a otázkách dotační politiky vůči organizacím příslušníků menšin, zejména poskytování dotací vydavatelům menšinového tisku a koncepčních přístupů na úseku financování vlastní činnosti organizací příslušníků národních menšin, které působí v oblasti kultury. Vláda ČR však nevyužila RPN pro projednání dalších zákonů, zejména těch, které souvisejí s reformou veřejné správy a dotýkají se významně práv národních menšin.

1.3. Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity⁷

1.3.1. Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity (dále „MrK“) v roce 1999 vytvořila pracovní dvojice složené z jednoho zástupce resortního ministerstva a jednoho romského člena komise. Těmito dvojicím, které se ve dvou případech obklopily širší pracovní skupinou, se podařilo operativně vyřešit některé aktuální problémy. V prosinci 1999 předseda MrK odvolal šest členů komise a zároveň jmenoval nové členy, kteří odvolané v jejich funkcích nahradili. Výkonná místopředsedkyně komise Iva Pellarová na svoji funkci ke konci roku 1999 rezignovala a od začátku roku 2000 ji ve funkci nahradil Roman Křištof. K činnosti komise viz dále bod 6.2.6.

1.4. Program PHARE

1.4.1. V roce 1999 se odbor pro lidská práva Úřadu vlády účastnil programů PHARE, které podporují přípravu ČR na vstup do Evropské unie. Odbor pokračoval v realizaci programu PHARE 1997 a v přípravách na PHARE 1999, jejichž projekty jsou zaměřeny na podporu romské komunity.

1.5. Pravidelná zpráva Evropské komise

1.5.1. Pravidelná zpráva Evropské komise o pokroku v přibližování k Evropské unii z roku 1999 hodnotila Českou republiku jako stát, který lidská práva a svobody dodržuje. Největší kritickou pozornost věnovala zpráva romské problematice. Zmínila se o diskriminaci Romů, o jejich špatných sociálních podmínkách, o kauze zdi v Matiční ulici v Ústí nad Labem, o zařazování romských dětí do zvláštních škol a o nepřiměřeně nízkých trestech za rasisticky motivované trestné činy. Kriticky komentovala také nedostatek pravomocí Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity, nízký počet pracovníků jejího sekretariátu i skutečnost, že nedisponuje žádným rozpočtem. Další kritické připomínky se týkaly nadužívání vazebního stíhání a vysoké průměrné délky vazby, přeplněnosti věznic, nepříjemných podmínek v policejních celách a problémů zadržených, jimž často není po několik hodin umožněno kontaktovat právníka.

1.5.2. Vyjma posledně zmíněnou problematiku, u níž lze předpokládat žádoucí úpravu v připravovaném zákoně o Policii ČR, mají všechny nedostatky zmíněné zprávou Evropské komise chronický charakter a vyžadají si systémové a komplexní řešení, tedy nejen úpravu jednotlivého právního předpisu. Ke všem zmíněným oblastem se podrobněji vyjadřuje zvláštní část této zprávy.

⁷ Viz též <http://www.vlada.cz/rady/krp/krp.win.shtml>.

1.6. Zapojování ČR do mezinárodních smluv o lidských právech

1.6.1. V roce 1998 vyslovila vláda souhlas s návrhem ministra práce a sociálních věcí na ratifikaci Evropské sociální charty (1961), dodatkového protokolu k Evropské sociální chartě (1988) v navrženém rozsahu a pozměňovacího protokolu k Evropské sociální chartě (1991) a s podpisem revidované Evropské sociální charty (1996) s výhradou ratifikace⁸. Poslanecká sněmovna smlouvu schválila v červenci 1999, Senát v srpnu téhož roku. Ratifikační listiny byly uloženy u generálního tajemníka Rady Evropy dne 3. listopadu 1999 a 17. listopadu 1999. Ve Sbírce mezinárodních smluv byla Evropská sociální charta publikována pod č. 14/2000 Sb.m.s., dodatkový protokol byl publikován pod č. 15/2000 Sb.m.s. Pozměňovací protokol dosud publikován nebyl.

1.6.2. Vláda předložila Parlamentu Chartu a protokoly k ní, aby ji schválil jako smlouvu podle čl. 10 Ústavy, to jest jako mezinárodní smlouvu o lidských právech a základních svobodách. Poslanecká sněmovna toto pojetí změnila a přijala ji nikoli schvalovací procedurou podle čl. 39 odst. 4, ale pouze podle čl. 49 odst. 2 Ústavy. Evropská sociální charta proto není podle usnesení Poslanecké sněmovny i Senátu smlouvou o lidských právech a základních svobodách ve smyslu čl. 10 Ústavy. Vláda však zastává opačný názor a je přesvědčena, že při případném soudním projednávání povinností státu upravených Chartou by obecný soud či Ústavní soud považovaly Chartu za smlouvu o lidských právech podle čl. 10 Ústavy.

1.6.3. Zpomalení procesu přistoupení ČR k Evropské chartě regionálních a menšinových jazyků způsobila především celková komplikovanost smlouvy. Ta způsobila i zpoždění ve shromažďování příslušných informací pro účely meziresortního připomínkového řízení, resp. jejich nedodání většinou dožádaných orgánů státní správy. S odvoláním na souvislost a provázanost Charty a vnitrostátní úpravy ochrany národních menšin požádal ministr zahraničních věcí o změnu termínu pro předložení návrhu vládního usnesení na 1. pololetí 2000, tj. na termín, ve kterém by měl být přeložen věcný záměr zákona o právech etnických menšin, jehož ustanovení by měla mj. reflektovat závazky plnouce z ustanovení Charty⁹. V souvislosti s přípravou k podpisu Charty uspořádal odbor lidských práv ministerstva zahraničních věcí v září 1999 seminář za účasti odborníků Rady Evropy.

1.6.4. Podpis a následná ratifikace druhého dodatkového protokolu k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech nepatřily v roce 1999 mezi naléhavé úkoly ministerstva zahraničních věcí. Česká republika v roce 1991 podepsala v roce 1992 a letech následujících ratifikovala Evropskou úmluvu o ochraně lidských práva a svobod a protokoly o ní. Šestý dodatkový protokol zakazuje trest smrti ukládat i vykonávat. Tento protokol je nevypověditelný. Již v roce 1990 byl novelou trestního zákona č. 175/1990 Sb. zrušen trest smrti ve vnitrostátním právním řádu ČR. Listina základních práva a svobod (č. 2/1993 Sb.), která je součástí ústavního pořádku ČR, navíc v čl. 6 trest smrti zakazuje. Návrh na podpis a ratifikaci byl proto přesunut z plánu úkolů ministerstva zahraničí na rok 1999 do plánu na rok 2000.

⁸ Usnesení vlády ze dne 25. listopadu 1998 č. 776.

⁹ Vláda usnesením č. 80 vyslovila dne 17. ledna 2000 se změnou termínu souhlas a konečný termín stanovila na 30. dubna 2000.

II. ZVLÁŠTNÍ ČÁST

2. Občanská a politická práva

Podrobnou informaci o politických a občanských právech v České republice obsahuje úvodní zpráva České republiky o plnění závazků plynoucích z Mezinárodního paktu o občanských a politických právech v období od 1. ledna 1993 do 30. listopadu 1999 (viz bod 1.1.7.).

2.1. Parlament schválil v listopadu 1999 a lednu 2000 návrh zákona o veřejném ochránci práv (ombudsmanovi). Zákon č. 349/1999 Sb. nabývá účinnosti 28. února 2000. Vytvoření této instituce zahrnula současná vláda v roce 1998 do svého programového prohlášení; musela však slevit z rozsahu zamýšlených pravomocí ochránce a připravit návrh zákona bez ústavních pravomocí veřejného ochránce práv, i když dříve zamýšlela rozsáhlejší působnost podle zákona ústavního. Zřízení tohoto institutu by nicméně mělo významným způsobem přispět k posílení ochrany občanů proti jakémukoli nesprávnému jednání úřadů a institucí státní správy. Působnost ochránce se bude vztahovat zejména na ministerstva a jiné správní úřady s působností pro celé území státu, správní úřady jim podléhající, okresní úřady a města při výkonu působnosti okresního úřadu, obce při výkonu státní správy, Policii České republiky, Armádu České republiky, Vězeňskou službu a na zařízení, v nichž se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranná nebo ústavní výchova nebo ochranné léčení.

2.2. Svoboda tisku a svobodný přístup k informacím

2.2.1. Dne 7. prosince 1999 schválila Poslanecká sněmovna vládní návrh zákona o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (dále jen „tiskový zákon“)¹⁰. V zákoně je nově zaveden institut odpovědi a dodatečného sdělení. Podstatou prvního z nich je právo dotčené osoby požadovat zveřejnění odpovědi, pokud bylo uveřejněno sdělení obsahující skutkové tvrzení, které se dotýká cti, důstojnosti nebo soukromí fyzické osoby, anebo jména a dobré pověsti právnické osoby. V druhém případě má osoba právo požadovat uveřejnění informace o konečném výsledku trestního (správního) řízení, jestliže o tomto řízení byly uveřejněny informace před jeho ukončením pravomocným rozhodnutím.

2.2.2. Návrh zákona o rozhlasovém a televizním vysílání, který vláda předložila Poslanecké sněmovně v prosinci 1999, rovněž zavádí institut odpovědi a dodatečného sdělení ve zcela obdobném smyslu jako tiskový zákon.

2.2.3. K nápravě situace v oblasti práva na informace by měl přispět nový zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, přijatý Poslaneckou sněmovnou v květnu 1999, který nabyl účinnosti 1. ledna 2000. Zákon upravuje poskytování informací vztahujících se k působnosti státních orgánů a orgánů územní samosprávy. Zejména zaručuje svobodný přístup k informacím a určuje podmínky, za nichž jsou informace poskytovány.

2.3. Politická práva

2.3.1. V listopadu 1999 předala vláda Parlamentu k projednání návrhy směřující k reálnému ustavení vyšších územních samosprávních celků (krajů), vytvořených *de iure* s účinností od 1. ledna 2000 ústavním zákonem č. 347/1997 Sb.

¹⁰ Po vrácení Senátem jej Poslanecká sněmovna v původním znění schválila dne 22. února 2000. Zákon č. 46/2000 Sb., nabyl účinnosti dne 14. března 2000.

2.3.2. V roce 1999 byla nadále omezena možnost vstupu za rovných podmínek do veřejných služeb, zaručená Paktem pro občanská a politická práva, zákonem č. 451/1991 Sb. (lustrační zákon). Osoby, na něž se tento zákon vztahuje, vnímají tuto skutečnost jako diskriminaci. Platnost tohoto zákona by měla skončit v roce 2000.

2.3.3. V ozbrojených silách je s účinností ode dne 1. prosince 1999 upravena v nových normách problematika shromažďovacího i sdružovacího práva, a to zákonem č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky, zákonem č. 220/1999 Sb., o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze a zákonem č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání. Úprava omezení shromažďovacího i sdružovacího práva vojáků je však v zásadě stejná jako dosud.

2.3.4. Za zlepšení lze považovat nový zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, který nabyl účinnosti dne 1. prosince 1999. Tento zákon konkretizuje míru a způsob omezení některých práv a uložení konkrétních povinností právníkům a fyzickým osobám, jež byly až dosud upraveny pouze nepřesně a extenzivně ústavním zákonem o bezpečnosti České republiky (č. 110/1998 Sb.) pro stav nouze, stav ohrožení státu a válečný stav.

2.4. Náboženské svobody

2.4.1. Zamýšlená liberalizace stávajících podmínek registrace církví a náboženských společností je zatím ve stadiu přípravy věcného záměru. Teze návrhu zákona o postavení církví a náboženských společností, které vzala vláda na vědomí usnesením č. 1308 dne 13. prosince 1999, navrhuje, aby k získání právní subjektivity registrací bylo zapotřebí prokázat, že se k dané církvi či náboženské společnosti hlásí 300 občanů. Tento počet by měl umožnit získání registrace významným, avšak v České republice málo početným konfesím (anglikánům) či světovým náboženstvím (buddhistům, muslimům apod.).

2.4.2. Za odstranění jednoho z možných zdrojů diskriminace lze považovat novelizaci vyhlášky ministerstva vnitra č. 128/1993 Sb., kterou se prováděl zákon o občanských průkazech, ve znění vyhlášky ministerstva vnitra č. 213/1994 Sb. Tato vyhláška, která neumožňovala poskytnutí fotografie s pokrývkou hlavy u židů (ačkoli např. u katolických řeholnic byla fotografie s pokrývkou hlavy tolerována), byla v červenci 1999 z iniciativy zmocněnce pro lidská práva novelizována vyhláškou ministerstva vnitra č. 174/1999 Sb. Na základě této změny začaly útvary služby správních činností policie k vydání občanského průkazu přijímat i fotografie s pokrývkou hlavy, pokud je to odůvodněno náboženskými (nebo zdravotními) důvody. Podle současných předpisů však orgány služby státních činností nadále nemohou přijmout fotografii s pokrývkou hlavy, například se židovskou kípou, ke zhotovení cestovního pasu.

2.5. Státní občanství

2.5.1. Významné zlepšení ochrany lidských práv představuje zákon č. 194/1999 Sb., kterým se s účinností od 2. září 1999 mění zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o občanství“). Nová právní úprava

- potvrzuje zachování státního občanství České republiky bývalým státním občanům České a Slovenské Federativní Republiky, kteří v období od 1. ledna 1993 do 31. prosince 1993 provedli volbu státního občanství Slovenské republiky, pokud se neprokáže, že občanství

České republiky podle tohoto zákona pozbyli po provedení volby občanství Slovenské republiky,

- zachovává státní občanství České republiky těm občanům, kteří měli k 31. prosinci 1992 státní občanství ČSFR, a kteří po nabytí účinnosti této novely nabudou státní občanství Slovenské republiky,
- umožňuje nabytí státního občanství zjednodušeným způsobem (prohlášením) státním občanům Slovenské republiky (bývalým občanům ČSFR), kteří mají nejpozději od 31. prosince 1992 na území České republiky evidenční nebo faktický trvalý pobyt (do 31. prosince 1999 tímto způsobem nabylo státní občanství České republiky 6278 slovenských státních občanů),
- umožňuje nabytí státního občanství České republiky prohlášením i nezletilým dětem, umístěným v ústavní nebo náhradní rodinné péči, pokud alespoň jeden z jejich rodičů je státním občanem České republiky, přičemž prohlášení za ně může učinit soudem stanovený poručník, případně opatrovník,
- zmírňuje podmínky pro udělení státního občanství České republiky osobám, které mají na území České republiky přiznané postavení uprchlíka a osobám bez státního občanství,
- rozšiřuje důvody, pro něž může ministerstvo vnitra prominout předložení dokladu o pozbytí dosavadního státního občanství, a to i s ohledem na žadatele, kteří se na území republiky oprávněně zdržují po dobu nejméně dvaceti let,
- přiznává státní občanství České republiky osvojeným dětem, jejichž osvojitelé byli ke dni jejich osvojení státními občany České republiky (nebo by se jimi stali k 1. lednu 1969), pokud toto občanství nenabýly jinak.

Nadále však přetrvávají problémy s prokazováním tzv. faktického trvalého pobytu, především u osob bez přístřeší a dalších sociálně slabých. Problémy existují i s opomíjením nového ustanovení zákona, dle kterého žadatel o udělení občanství nedokládá listinu o propuštění z původního státního svazku v případě, že dosavadního občanství pozbývá udělením českého občanství automaticky.

2.5.2. Specifické obtíže působí problém bilaterálních smluv o úpravě dvojího státního občanství, které jsou pro ČR závazné. Přestože to nejsou mezinárodní smlouvy podle čl. 10 Ústavy a nejsou tedy při úkonech řídicích se ustanoveními vnitrostátních předpisů právně závazné, aplikují státní orgány jejich ustanovení přímo na fyzické osoby v průběhu správního řízení o udělení státního občanství ČR. Transformační ustanovení, které by takovou praxi ospravedlňovalo, přitom v zákoně není. Argument, že lze v rámci diskreční pravomoci ministerstva vnitra uplatňovat takovou politiku, aby státoobčanský status jednotlivých osob byl v souladu se stavem předvídaným smlouvou, nelze akceptovat, protože smlouva sama předpokládá postup zcela jiný. Sama diskreční pravomoc, která je v tomto případě v zákoně upravena, by měla sloužit k posouzení z hledisek, která mají v platném právní řádu, a především v zákoně o občanství, oporu. V opačném případě by šlo o porušení již zmíněné zásady a dále zásady právní jistoty. Chce-li ČR svým závazkům ze smlouvy dostát, musí zákon změnit nebo nést mezinárodněprávní následky porušování oněch smluv, které poškozené státy budou namítat. Systémově je nezbytné, aby mezinárodní smlouvy, jimiž je Česká republika vázána (a nejde o smlouvy podle čl. 10 Ústavy), byly v souladu s českým právním řádem. Stejně obtíže se týkají i těch ustanovení smluv, která upravují nabývání státního občanství narozením, a to v mnoha případech odchýlně od podmínek stanovených zákonem o občanství. Státní občanství narozením dítě nabývá, splňuje-li

podmínky stanovené ustanovením § 3 zákona. Transformační doložka, jež by učinila zmíněné smlouvy závaznými pro vnitrostátní subjekty, není ani u tohoto ustanovení. Přesto je v praxi nabytí státního občanství ČR posuzováno dle podmínek smlouvy, nikoliv dle podmínek zákona. V takovém postupu lze spatřovat rozpor s ustanovením čl. 4 Listiny¹¹ a také se všeobecnou zásadou rovnosti práv. Samotné porušování vnitrostátního práva za účelem zpravidla zdánlivého dosažení závazků z mezinárodních smluv je navíc zcela v rozporu s jinými pravidly mezinárodního práva, zejména pravidly vytvořenými v Radě Evropy, která kladou požadavek na dodržování principů právního státu, jako rovnost před zákonem, právní jistota apod.

2.5.3. Z iniciativy vlády přijal v roce 1999 Parlament zákon o státním občanství některých bývalých československých občanů¹². Zákon umožňuje zjednodušené znovunabytí státního občanství České republiky těm bývalým československým státním občanům, kteří toto státní občanství pozbyli v období od 25. února 1948 do 28. března 1990, a to propuštěním ze státního svazku nebo v souvislosti s nabytím občanství jiného státu, s nímž měla nebo má Česká republika uzavřenu smlouvu o zamezení vzniku dvojího státního občanství.

2.6. Činnost Policie ČR

2.6.1. Věcný záměr zákona o Policii České republiky, který vláda schválila usnesením č. 876 dne 1. září 1999, by měl přinést posílení záruk občanů proti případnému neoprávněnému omezení jejich osobní svobody. Nový zákon přímo popíše základní organizační strukturu policie a v souladu s usnesením vlády¹³ bude kromě harmonizace s jinými mezinárodními smlouvami obsahovat změny vycházející z doporučení Evropského výboru pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (dále „CPT“). Doporučení se týkají práva osob zbavených svobody neprodleně informovat blízké osoby, právního zástupce i lékaře dle své volby, obdržet písemnou informaci o všech svých právech a protokol o každém omezení svobody.

2.6.2. Významným krokem vpřed je i přesnější vymezení pravomocí policistů v připravovaném zákoně. Ten zavede některá nová policejní oprávnění (především v oblasti získávání informací), dostatečně popíše potřebná oprávnění, která policie v současnosti vykonává bez vyhovujícího zákonného podkladu, a naopak jiná oprávnění omezí (např. oprávnění k použití střelné zbraně). Připravovaný zákon bude klást větší důraz na preventivní působení a zavede asistenční povinnost policisty.

2.6.3. Část občanské i odborné veřejnosti nadále kritizuje dosavadní mechanismy kontroly činnosti Policie České republiky jako nedostatečně otevřené. Přislíbem dílčí nápravy je již zmiňovaný věcný návrh zákona o Policii ČR, podle něhož má být Inspekce ministra vnitra napříště samostatným ozbrojeným sborem, nezávislým na policii. Kromě objasňování trestných činů policistů bude Inspekce ministra vnitra vyřizovat i stížnosti na policisty. Ani tento návrh však nepředpokládá vytvoření vnějších (občanských) kontrolních mechanismů činnosti policie nebo míst omezení osobní svobody.

2.6.4. Podle názoru části veřejnosti, zejména některých nestátních organizací, byl nejproblematičtější krokem policie v roce 1999 zákrok proti demonstrantům protestujícím proti shromáždění neofašistů 1. května 1999. Kritika policie se týkala zejména toho, že zasáhla jen proti protestujícím, ale ne proti účastníkům neofašistické demonstrace, kteří však

¹¹ Odst. 1: *Povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod.*

¹² Zákon č. 193/1999 Sb., o státním občanství některých bývalých československých státních občanů, nabyt účinnosti dne 2. září 1999.

¹³ Usnesení vlády ze dne 12. srpna 1998 č. 528.

hromadně porušovali zákony dříve, než se porušení zákonů dopustili antifašisté. Navíc byli při policejním zásahu postiženi i ti antifašističtí demonstranti, kteří se sami žádného trestného činu ani přestupku nedopustili a nebyli ani příslušníky skupin označovaných jako „extremistické“. Uvedený zákrok byl projednán na zvláštním zasedání RLP dne 23. června 1999. RLP ve svém usnesení uvedla, že „pochod Prahou zaručil neofašistům bezprecedentní propagaci, která může mít značný ohlas u snadno ovlivnitelných mladých lidí a povzbudit další šíření této agresivní ideologie, neboť vyvolá dojem, že její hlasatelé jsou beztrestní a těší se ochraně policie.“ Dále uvedla: „Umožnění neofašistického pochodu v této podobě je v přímém rozporu s deklarovanou politikou české vlády, zejména pak s její snahou postupovat proti všem projevům rasismu, xenofobie a intolerance.“ RLP se obrátila na policejního prezidenta se žádostí, aby zaručil, že policie bude v podobných případech zasahovat nejen s cílem udržení klidu a pořádku, ale především s cílem prosadit dodržování zákonů.

2.6.5. Nestátní organizace působící v oblasti ochrany lidských práv poukazovaly v roce 1999 na případy, kdy si osoby zadržené stěžovaly na fyzické útoky, ponižování a vyhrožování příslušníky městské policie i Policie ČR. Ojedinele také evidovaly stížnosti na obdobné chování vyšetřovatelů. V souvislosti s opakovanými stížnostmi proto navrhuje, aby připravovaná novela zákona o Policii ČR umožnila přítomnost třetí osoby (sociálního kurátora, lékaře, advokáta či jakékoli jiné osoby, jíž zadržený důvěřuje) již i u předběžného výslechu.

2.7. Činnost soudnictví a státního zastupitelství

2.7.1. Největším problémem soudnictví byly i v roce 1999 časté průtahy, a to jak ve věcech občanskoprávních, tak ve věcech trestních. Přidruženým problémem je pak nadměrné používání vazby, jejíž průměrná délka se dosud pohybuje v rozmezí 190-200 dnů. Tento stav je nevyhovující, protože tato délka dostačuje k přetrhání sociálních vazeb, ztrátě společenského postavení a morální diskreditaci dané osoby. Ačkoli trestní řád umožňuje v některých případech nahradit vazbu peněžitou zárukou čili kaucí, je tento institut, podobně jako jiné alternativy k vazbě, dosud nedostatečně využíván. Právě tak nedostatečně však zůstává i využívání tzv. alternativních trestů.

2.7.2. Jedním z cílů připravované novely trestního řádu, která by měla nabýt účinnosti 1. ledna 2001, je zjednodušení a urychlení trestního řízení a tím odstranění zbytečných průtahů v řízení (článek 38 odstavec 2 Listiny), resp. projednání věci v přiměřené době (článek 14 odstavec 3 písmeno c) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, článek 6 odstavec 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod). Významným přínosem připravované novely trestního řádu je i skutečnost, že obviněný, který prohlásí, že neovládá češtinu, bude mít právo na překlad rozhodnutí o zahájení trestního stíhání, o vazbě, obžaloby, rozsudku, trestního příkazu, rozhodnutí o odvolání, popř. dalších významných rozhodnutí.

2.7.3. Ministerstvo spravedlnosti předložilo v roce 1999 koncepci rozsáhlé reformy, která je pokusem o radikální řešení chronických problémů soudnictví, majících nepříznivý vliv na reálný stav dodržování lidských práv v České republice. Kromě systémových změn by mělo být přínosem též posílení kárné odpovědnosti soudců za hrubé prohřešky. Ani tato koncepce nicméně neřeší všechny problémy, na něž obhájci lidských práv upozorňují například v odborných sekcích RLP - například nevyhovující způsob protokolace, který nedává objektivní obraz o průběhu soudních jednání a nepříznivě se projevuje na délce jednání. Koncepce uspokojivě neřeší ani bezplatnou právní pomoc.

2.7.4. Problémem zůstává málo přesná zákonná úprava poskytování informací veřejnosti orgány činnými v trestním řízení, která umožňuje těmto orgánům značnou libovůli. Na jedné straně odmítají státní zastupitelství poskytovat nestátním organizacím sledujícím dodržování lidských práv informace, a to i u sdělení statistického charakteru, která nemohou ohrozit

objasňování skutečností důležitých pro posouzení případu ani porušit zásadu presumpce nevin. Na druhé straně někteří státní zástupci nebo vyšetřovatelé sami využívají sdělovacích prostředků k provádění mediálních kampaní proti obviněným, čímž presumpci nevin porušují¹⁴.

2.7.5. Významným zlepšením je skutečnost, že zásada *ne bis in idem*, podle které nemůže být nikdo dvakrát odsouzen pro tentýž trestný čin, byla v roce 1999 již plně respektována, a to i u případů opakovaného nenastoupení vojenské služby. Nejvyšší soud se 25. srpna 1999 podřídil stanovisku Ústavního soudu, jemuž se v minulosti podřídil odmítal, a zrušil rozsudek nad jedním z opakovaně trestaných odpíračů. Následně se stanovisku Ústavního soudu podřídily i další obecné soudy. Na základě nálezů Ústavního soudu ve věci opakovaného nenastoupení povinné vojenské služby, případně civilní služby, pak byla zákonem č. 223/1999 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o rozsahu branné povinnosti a o vojenských správních úřadech (branný zákon) a zákona o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, provedena s účinností ode dne 1. prosince 1999 změna zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákon“) a to zejména zrušením § 269 a §272a a změnou ustanovení § 270 a §272b trestního zákona.

2.7.6. Problematické jsou naproti tomu důsledky „protidrogového“ zákona č. 112/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon č. 200/1990 Sb. o přestupcích. Novela, která vstoupila v účinnost 1. ledna 1999, přinesla možnost postihu osoby, která má u sebe omamné látky, uvedené v jiných právních předpisech. Nedostatkem této legislativní úpravy je skutečnost, že zákonodárce nevymezil, co se rozumí v zákoně uvedeným množstvím „větším než malé“ pro trestněprávní kvalifikaci. Pro činnost policistů byla sice zpracována tabulka, ale ta není závazná pro státní zástupce a soudce. Část veřejnosti a sdělovacích prostředků rovněž kritizuje, že zákon nedostatečně rozlišuje vyjmenované látky podle stupně jejich nebezpečnosti. Zejména postup orgánů činných v trestním řízení vůči osobám, které šířily marihuanu, pak bývá kritizován pro tvrdost, která má ovšem oporu v platném právu. Do jisté míry se tak naplňují obavy kritiků této právní normy, kteří již před jejím přijetím varovali, že spíše než k postihu organizovaného obchodu s „tvrdými“ drogami přispěje ke kriminalizaci mládeže experimentující s marihuanou.

3. Výkon vazby a trestu odnětí svobody

Podrobnou informaci o problematice vězeňství obsahuje druhá periodická zpráva o opatřeních přijatých k plnění závazků podle Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (viz bod 1.1.7.).

3.1. Situace ve vězeňství

3.1.1. Situace českého vězeňství oproti roku 1998 nedoznala zásadních změn. Podle údajů Vězeňské služby (dále jen „VS“) vzrostl počet vězňů ve srovnání s rokem 1998 k 31. prosinci 1999 o 993 vězňů a dosáhl celkového počtu 23 060 vězňů, z toho 6 934 osob bylo ve výkonu

¹⁴ V případě Š. K., jenž byl stíhán pro obecné ohrožení, ale stíhání bylo po pouhých sedmi dnech zastaveno a pochybení orgánů činných v trestním řízení bylo zcela zřejmé, vystoupil už po zastavení trestního stíhání v televizním zpravodajství vyšetřovatel s řadou nepravdivých tvrzení a mj. prohlásil, že v nevinu Š. K. nevěří ani jeho obhájce. Podle sdělení ministra vnitra, který označil toto vyjádření za nepřipustné, se vyšetřovatel později obhájci omluvil, ale samotnému poškozenému se neomluvil nikdo.

vazby a 16 126 osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Ve vyhošťovací vazbě bylo z celkového počtu osob ve výkonu vazby 114 osob.

3.1.2. Soustavná přeplněnost věznic negativně ovlivňuje život vězňů. Přestože se průměrná naplněnost pohybuje kolem 117 procent, na mnoha odděleních je výrazně vyšší. Velice těžko (někde vůbec ne) lze oddělovat vězně prvotrestané od zkušených recidivistů, šikanovaných od šikanujících, kuřáky od nekuřáků, jedince s psychickými problémy od ostatních vězňů. I v roce 1999 byli mnozí vězni nezaměstnaní, i když pracovat chtěli. Příčinou tohoto stavu je i skutečnost, že zaměstnavatelé zaměstnávající vězně nejsou nijak zvýhodněni, jelikož vězni dosud nejsou považováni za osoby obtížně umístitelné na trhu práce. Možnost vzdělávání vězňů je velmi omezená a resocializační programy fungují většinou pouze formálně nebo krátkodobě (jedna hodina týdně apod). Vězni nemají možnost smysluplně trávit volný čas. V důsledku přeplněnosti jsou přetěžovány stravovací kapacity, čímž trpí kvalita i estetická úroveň podávání stravy. Také oděvy vězňů jsou nedostatečné ve své kvalitě a množství. Přetížena je i zdravotnická služba, hygienické zázemí ubytoven je zcela nevyhovující (nedostatečný počet sprch, toalet apod). Kumulace těchto faktorů vede ke zvyšování napětí mezi vězni a zhoršení interpersonálních vztahů, zejména rozšíření šikany, násilí, objevují se i případy týrání. Důsledkem je zásadní změna struktury osobnosti vězněných natolik, že po skončení trestu nedokáží žít na svobodě samostatně řádný život občana. Dosavadní způsob výkonu trestu odnětí svobody je v mnoha případech kontraproduktivní, a to zejména u osob, které jsou odsouzeny k trestům v délce přesahující dva roky. Výrazně se snižuje možnost jejich resocializace a osvojují si návyky, které vedou k dalšímu páchání trestné činnosti.

3.1.3. Pro řešení uváděných problémů nebyla dosud přijata účinná opatření. K jejich odstranění nepostačí pouze uvolnění finančních prostředků na výstavbu nových věznic a rekonstrukci věznic starých, ale zejména zásadní změna trestní politiky, která spočívá jak ve využívání tzv. alternativních trestů, tak ve využívání institutu podmíněného propuštění. Ačkoli se podle údajů VS průměrná délka vazby snižuje, zůstává i nadále nepřijatelně dlouhá. Počet uvalených vazeb i v roce 1999 stoupal.

3.1.4. Podle údajů ministerstva financí došlo v roce 1999 k řešení problému nedostatku prostředků na platy zaměstnanců VS. Dále Ministerstvo spravedlnosti vypracovalo zhodnocení technického zajištění výkonu justice a vězeňství a navrhlo střednědobý investiční program jako podklad pro postupné řešení nedostatků ve vězeňství. Také rozpočet na rok 2000 byl navýšen o 600 milionů Kč na výdaje ve vězeňství (stravné vězňů, výstroj a výzbroj příslušníků VS, oprava a údržba věznic a zajištění materiálu pro zaměstnávání vězňů). Počet zaměstnanců ve vězeňství byl pro rok 2000 zvýšen o 600 funkčních míst.

3.1.5. Nejvíce stížností vězňů generálnímu ředitelství VS se i v roce 1999 týkalo léčebné péče. Ze statistických údajů VS vyplývá, že z celkového počtu 1221 stížností vězňů bylo 317 stížností na léčebnou péči a z toho pouze 9 stížností oprávněných. Stížnosti vězněných osob jsou vyřizovány ve spolupráci s revizní komisí České lékařské komory. Ačkoli CPT v roce 1997 konstatoval, že je léčebná péče o vězně na odpovídající úrovni¹⁵, někteří odborníci se domnívají, že by o vězně měli pečovat civilní lékaři namísto lékařů, kteří jsou zaměstnanci VS.

3.1.6. Ani v roce 1999 neexistoval spolehlivý systém vnější kontroly vězeňství. Podle jednacího řádu Poslanecké sněmovny mohli kontrolní činnost vězeňství vykonávat členové parlamentního podvýboru pro vězeňství výboru pro obranu a bezpečnost. Tato možnost je však nedostatečná, poslanci nemají jasně vymezené pravomoci a své návštěvy věznic neevidují. Jiná občanská (vnější) kontrola chybí.

¹⁵ Viz Zpráva pro vládu České republiky o návštěvě České republiky, kterou vykonal Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, Štrasburk, 1997.

3.1.7. V roce 1999 byl přijat nový zákon o výkonu trestu odnětí svobody¹⁶. Podle tohoto zákona provádí dozor nad výkonem trestu pověřený státní zástupce krajského státního zastupitelství, v jehož obvodu se trest vykonává. Výkonem tohoto dozoru pověřuje státní zástupce přidělené k určitému státnímu zastupitelství nejvyšší státní zástupce. Realizace výkonu vazby a trestu i kontrola nad zákonností je tak stále svěřena do působnosti jednoho resortu.

3.1.8. Zákon nově umožňuje odsouzeným ženám, aby ve výkonu trestu měly u sebe a staraly se o dítě zpravidla do 3 let jeho věku, pokud nebylo svěřeno soudem do výchovy jiné osoby.

3.1.9. Nová úprava také prodlužuje dobu návštěv až na tři hodiny během jednoho měsíce, umožňuje odsouzeným v odůvodněných případech použití telefonu ke kontaktu s blízkými osobami apod.

3.1.10. Nový zákon o výkonu trestu odnětí svobody ukládá, že nelze-li hradit náklady výkonu trestu z odměny za práci, může věznice k jejich úhradě použít peněžní prostředky, které má odsouzený uloženy ve věznici. V praxi to znamená, že pokud někdo zašle vězni peníze, věznice mu je (v případě, že vězeň nemá možnost pracovat a tudíž nevydělává) odejme a použije na zmírnění dluhu. Vězeň tedy nemá peníze na poštovní známku, případné doplatky na léky, hygienické potřeby či tabákové výrobky apod. Materiální nedostatek však vytváří další prostor k napětí a šikaně. Problematická je i povinnost vězně hradit náklady výkonu trestu odnětí svobody v případě, kdy nemá žádný příjem. Paradoxně vychází z vězení s dalším závazkem, který mu značně snižuje motivaci začít nový život.

3.1.11. I v roce 1999 přetrvával problém malého počtu zaměstnanců, kteří jsou v přímém styku s odsouzenými. Podle údajů VS nejsou ojedinělé ani případy, kdy má jeden vychovatel v péči 80 až 100 vězňů. Nezbytným se jeví nejen zvyšování kvalifikace vězeňského personálu, ale i výběr osob, které mají pro tuto náročnou práci odpovídající morální a charakterové předpoklady. Zcela schází soustavná příprava personálu s ohledem na pracovní prostředí ve formě sociálních výcviků.

3.2. Neexistence detenčních zařízení

3.2.1. Ani v roce 1999 nebyly v České republice vytvořeny zákonné podmínky pro vznik tzv. detenčních ústavů. Tento typ ústavů funguje např. v Rakousku, Švýcarsku a Německu. Do detenčního ústavu jsou na základě soudního rozhodnutí k výkonu ochranné léčby umístováni pachatelé trestné činnosti, kteří trpí duševní poruchou, závažnou sexuální deviací a drogovou či alkoholovou závislostí. Detenční ústav je střežen podobně jako věznice. Osoba umístěná v detenčním ústavu má právo na pravidelný přezkum, při kterém se proěřuje nutnost jejího dalšího pobytu v ústavu. Pokud pominou důvody ochranného opatření, je tato osoba na základě rozhodnutí soudu propuštěna. V České republice jsou například pachatelé sexuálně motivovaných trestných činů většinou léčeni až po výkonu trestu a jejich motivace je tak minimální. Ústavní léčbu vykonávají v psychiatrických léčebnách, které nejsou vybaveny ostrahou. Vytvoření právních podmínek pro vznik detenčních ústavů naráží na nejasnosti týkající se zejména možného zřizovatele takových zařízení.

¹⁶ Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, nabyt účinnosti 1. ledna 2000. Podrobná úprava navazující na některá ustanovení zákona na základě jeho zmocnění je uvedena ve vyhlášce ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

3.3. Právní úprava kázeňského trestu vězení a jeho výkonu v armádě

3.3.1. V roce 1999 byl přijat nový zákon č. 220/1999 Sb., o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze (s účinností od 1. prosince 1999). Podle tohoto zákona je kázeňský trest vězení mimořádným trestem, který lze ukládat pouze za nejzávažnější kázeňské přestupky. Vojínovi v základní nebo náhradní službě lze uložit kázeňský trest vězení v délce do 14 dnů, vojínovi v záloze povolánému na vojenské cvičení v délce 4 dnů. Vojákyňám se kázeňský trest vězení neukládá. Kázeňský trest vězení se vykonává ve vojenské věznici; nástup trestu určí nadřízený po lékařské prohlídce, které je voják povinen se podrobit. Výkon kázeňského trestu vězení spočívá v omezení osobní svobody pobytem ve vojenské věznici a v nařízení pracovní činnosti, která se vykonává nejvýše 8 hodin denně. Výkon kázeňského trestu vězení nebo výkon jeho zbytku po přerušení musí být zahájen nejpozději do 30 dnů ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o uložení kázeňského trestu, jinak se nevykoná.¹⁷

3.3.2. V armádě nadále existuje problém šikanování postavený na ideologii staromazáctví. Rozšířena je jak šikana fyzická (např. tělesné týrání) a psychická (ponižování a zesměšňování), tak i ekonomická (vymáhání peněz). Služebně starší vojáci manifestací shodných postojů vůči normám staromazáctví cílevědomě upevňují svoji skupinovou moc jak vůči mladším vojákům, tak vůči samotné armádní organizaci a jejím oficiálním představitelům. To je umožňováno nedostatkem účinných mechanismů společenské kontroly a represe vůči nositelům šikany v jednotkách i nekoordinovaností, nekvalifikovaností a nízkou účinností uplatňovaných opatření.

4. Rovnost mužů a žen

Podrobnou informaci o rovných příležitostech mužů a žen obsahuje též druhá periodická zpráva o plnění závazků vyplývajících z Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen (viz bod 1.1.7.).

4.1. Základní dokumenty

4.1.1. Vyjma informaci uvedenou v bodě 1.1.7. odkazuje předkladatel na tyto oficiální vnitrostátní dokumenty, týkající se rovnosti mužů a žen a schválené vládou České republiky:

- a) Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen (dále jen „Priority“). Vláda uložila jednotlivým členům přijmout a prosazovat opatření k faktickému zrovnoprávnění mužů a žen, stanovila konkrétní postupy, termíny plnění a nositele odpovědnosti¹⁸. Vláda každoročně vyhodnocuje, jak se tato opatření plní. Podle výsledku každoročního hodnocení plnění priorit vláda doplňuje nová opatření nebo původní mění.
- b) Souhrnná zpráva o plnění Priorit, kterou vláda schválila usnesením ze dne 10. května 1999 č. 452. Součástí vyhodnocení byly i návrhy na nové formulace původních opatření, návrhy na jejich doplnění a návrh na zrušení opatření, které již bylo splněno. MPSV na základě tohoto materiálu připravuje podklad pro posouzení možnosti přijetí zvláštního zákona upravujícího rovnost mužů a žen.
- c) V dubnu 1999 Česká republika předložila Valnému shromáždění OSN vyhodnocení plnění závěrů Pekingské konference.

¹⁷ Další upřesnění, zejména práv vojáka potrestaného kázeňským trestem vězení, bylo navrženo do připravovaného základního řádu ozbrojených sil ČR (např. právo být navštíven duchovním).

¹⁸ Usnesení vlády ze dne 8. dubna 1998 č. 236.

4.1.2. K posílení mechanismů bránících ženy před diskriminací na základě pohlaví významně přispěje přistoupení České republiky k opčnímu protokolu k Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen. Návrh na podpis a ratifikaci opčního protokolu schválila vláda v listopadu 1999¹⁹. Česká republika podepsala opční protokol na 54. zasedání Valného shromáždění OSN dne 10. prosince 1999. V roce 2000 předložila vláda opční protokol Parlamentu České republiky. Protokol obsahuje ustanovení umožňující podávání individuálních oznámení Výboru pro odstranění všech forem diskriminace žen o porušování práv zaručených úmluvou.

4.1.3. Přes uvedená opatření a působení mezíresortních orgánů na úrovni státní správy není rovnost mužů a žen zajišťována dostatečně. Chybí národní mechanismus zajišťující pokrok v postavení žen, který by měl kromě koordinační a poradní působnosti také výkonné pravomoci a mohl tak účinně prosazovat zásadu rovnosti na nejvyšší úrovni, včetně možnosti finanční podpory. Povinnosti státu v předávání informací a v osvětě, týkající se práv žen, i pomoc při jejich naplňování v praxi zatím často suplují nestátní neziskové organizace.

4.2. Pracovněprávní vztahy

4.2.1. V květnu 1999 přijala vláda usnesením č. 418 novou koncepci politiky zaměstnanosti, nazvanou Národní plán zaměstnanosti. Jeho součástí jsou i opatření zaměřená na vytváření rovných příležitostí mužů a žen na trhu práce. Vláda uložila svým členům, aby jimi řízené resorty průběžně podřizovaly koncepční, rozhodovací a vyhodnocovací procesy ve všech fázích jejich přípravy a provádění hledisku rovnosti příležitostí mužů a žen.

4.2.2. Dne 1. října 1999 nabyla účinnosti novela zákona o zaměstnanosti. Návrhy novel dalších zákonů předložil ministr práce a sociálních věcí vládě v listopadu 1999, v březnu 2000 je projednává parlament (předpokládané datum nabytí účinnosti je 1. červenec 2000). Též připravované novelizace zákona č. 186/1992 Sb., o služebním poměru příslušníků Policie ČR, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 154/1994 Sb., o Bezpečnostní informační službě, ve znění pozdějších předpisů, zavedou zásadu rovného zacházení s muži a ženami do jednotlivých druhů služebních vztahů, a to ve stejném rozsahu jako do zákoníku práce (včetně vyrovnání postavení příslušníků a příslušnic pečujících o malé děti). Tato zásada bude uplatněna také nepřímou novelou - prostřednictvím novely zákoníku práce - v zákoně č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání.

4.2.3. Dodržování principu rovného zacházení s muži a ženami v zaměstnání kontrolují kontrolní orgány zaměstnanosti (úřady práce a ministerstvo práce a sociálních věcí), které při jeho zjištěném porušení ukládají zaměstnavateli pokutu uloženou ve správním, nikoli trestním řízení (peněžní sankce). Každý má dále právo obrátit se k soudu s žalobou na porušení principu rovnosti bez ohledu na pohlaví. Věc se projednává v občanském soudním řízení. V zájmu usnadnění průchodu práva navrhla vláda v roce 1999 v novele občanského soudního řádu²⁰ přenést důkazní břemeno z žalobce na žalovaného. Navrhované ustanovení § 133a zní: *Skutečnosti tvrzené o tom, že účastník byl přímo nebo nepřímo diskriminován na základě svého pohlaví, má soud ve věcech pracovních za prokázané, pokud v řízení nevyšel najevo opak.* Toto ustanovení je ve shodě se směrnicí č. 97/80/ES, o důkazním břemenu v případech diskriminace na základě pohlaví.

4.2.4. Zatím není možné zjistit, zda byla soudní ochrana v případech diskriminace na základě pohlaví využívána, protože příslušné položky byly do statistického třídníku sporů a do statistického listu trestního ministerstva spravedlnosti promítnuty až od roku 1999 (třídník

¹⁹ Usnesení vlády ze dne 29. listopadu 1999 č. 1284.

²⁰ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů. Návrh jeho novely vláda schválila usnesením č. 589/1999 a předložila jej Parlamentu. Novela by měla nabýt účinnosti dne 1. února 2001.

obsahuje položku "spory z pracovního poměru s motivem diskriminace na základě pohlaví a potlačování práv náležejících ženám" a "mzdová diskriminace na základě pohlaví"). Údaje za rok 1999 zatím nejsou k dispozici. I když novela zákona o zaměstnanosti zakazuje také diskriminační inzerci nabízející zaměstnání, jsou stále běžně publikovány inzeráty uvádějící věk a pohlaví jako rozhodující faktor pro uchazeče. Kontrola či dokonce postih diskriminační inzerce jsou nedostatečné.

4.2.5. I v roce 1999 nicméně přetrvávala segregace pracovního trhu podle pohlaví. Odlišná profesně-vzdělanostní orientace žen a mužů, jejich nerovný přístup k řídicím funkcím, a tím rozdíly ve struktuře konkrétního pracovního zařazení (obsahu práce) se odrážejí v přetrvávajících rozdílech ve mzdách a příjmech.

4.2.6. Podle výzkumu VÚPSV pracují ženy častěji než muži na zkrácený pracovní úvazek a na termínovanou pracovní smlouvu; tyto rozdíly však nemají vysloveně diskriminační charakter. Důvody práce se smlouvou na dobu určitou se u mužů a žen v podstatě neliší – značná část mužů i žen ji volí nedobrovolně (nemohli najít stálou práci), ženy ji o málo častěji volí záměrně. Výkon práce na zkrácenou pracovní dobu je soustředěn do méně kvalifikovaných zaměstnání, což spolu s podílem žen mezi pracujícími na zkrácenou pracovní dobu (v roce 1999 dosáhl 76,7 procent, o rok dříve to bylo 74,4 procent) znamená nepřímou diskriminaci. O odlišných podmínkách vypovídá to, že 21 procent žen oproti 7 procentům mužů tak pracuje z iniciativy zaměstnavatele, zatímco 24 procent mužů a jen 19 procent žen to tak vyhovuje, dále 25 procent žen oproti 0,3 procent mužů uvádí jako důvod péči o děti, 10 procent žen a 32 procent mužů uvádí zdravotní důvody.

4.2.7. Míra nezaměstnanosti žen je stále vyšší než mužů. V září 1999 činila 10,9 procenta u žen a 7,4 procenta u mužů. Proti roku 1998 se zvýšila míra nezaměstnanosti u obou pohlaví: ve 3. čtvrtletí byla 8,8 procenta u žen a 5,1 procenta u mužů. Nezaměstnanost vzrostla v roce 1999 nejvíce u žen s nižším než středním úplným vzděláním. Při propouštění ze zaměstnání jsou ženy obvykle mezi prvními, kteří ztrácejí zaměstnání. Také při přijímání do zaměstnání jsou ženy nadále vystaveny diskriminačním praktikám některých zaměstnavatelů. Nezaměstnaným ženám se většinou daří získávat špatně placená místa nebo dočasná a nejisté práce nebo jsou nuceny uzavřít kratší pracovní poměr. Kromě celkové míry nezaměstnanosti jsou mezi muži a ženami rozdíly v délce nezaměstnanosti. Déle trvá u žen a navíc se rozdíl stále prohlubuje, a to i mezi lety 1998-1999. Zdrojem problémů žen je často opět obtížné sladění rodinných a pracovních úkolů – podle výzkumu VÚPSV z roku 1999 tvoří mezi uchazeči o zaměstnání 14 procent lidí pečující o nezletilé děti nebo jiné nesamostatné členy rodiny, z tohoto počtu 97 procent tvoří ženy.

4.2.8. V poklesu zaměstnanosti nejsou mezi ženami a muži významné rozdíly. Mezi ženami však vzrůstá podíl nezaměstnaných, mezi muži podíl ekonomicky neaktivních. Mezi důvody ukončení posledního zaměstnání nezaměstnaných je u mužů i žen nejčastější propuštění pro nadbytečnost, u žen jsou na druhém místě osobní a rodinné důvody, které u mužů figurují na třetím místě. Míra ohrožení ztrátou zaměstnání z důvodů nadbytečnosti či zániku podniku se dle pohlaví neliší. Větší problémy žen oproti mužům obecně nepramení z diskriminačního přístupu zaměstnavatelů k ženám, ale hlavně z obtížnějšího návratu žen do zaměstnání po jeho ztrátě.

4.2.9. Pro některé ženy - zvláště méně kvalifikované - je návrat do zaměstnání po ukončení mateřské dovolené komplikovaný (zastaralá kvalifikace žen, technologické a strukturální změny na pracovišti). Možnosti, aby o dítě pečoval otec (mající stejný nárok na rodičovský příspěvek jako matka), je využíváno výjimečně, jak z důvodů přetrvávajících stereotypů v nazírání na roli muže a ženy, tak z důvodů právní neexistence rodičovské dovolené, např.

v pojetí EU, která vychází ze shodných podmínek pro muže i ženy. Se zavedením institutu rodičovské dovolené však počítá novelizace zákoníku práce.

4.2.10. Trvá mzdová disparita mužů a žen. V polovině roku 1999 činil poměr průměrné mzdy mužů a žen (dle Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí) 73,3 procenta. Ženy si v průměru vydělávají zhruba o 4 tisíce korun měsíčně méně.

4.2.11. Ačkoli programy aktivní politiky zaměstnanosti specificky zaměřené na snižování nezaměstnanosti žen jsou spíše výjimkou, existují a jsou – zejména v některých fázích životního cyklu – zařazovány pro skupiny ohrožené na trhu práce. Současná legislativa neumožňuje, aby úřady práce zajišťovaly rekvalifikační programy pro ženy na další mateřské dovolené do tří, resp. čtyř let věku dítěte (které nemohou být na úřadech práce registrovány jako uchazečky o práci), přestože by jim to umožnilo snazší návrat na trh práce po ukončení mateřské dovolené. Navrhovaná novelizace zákona č. 9/1991 Sb., předpokládá finanční spoluúcast služeb zaměstnanosti pro zájemce o zaměstnání. Jednou z prioritních skupin jsou ženy na mateřské a rodičovské dovolené.

4.3. Násilí na ženách

4.3.1. Rok 1999 vyhlásil Evropský parlament Evropským rokem proti násilí na ženách. V České republice však stále chybí ucelená a systémová legislativní úprava, která by násilí na ženách v dostatečné míře a účinně postihovala. Ani rok 1999 nepřinesl v této věci zlepšení, přestože některá ustanovení trestního zákona na násilí, jehož obětí bývají především ženy, pamatují. Až v dubnu roku 2000 mají ministři spravedlnosti a vnitra předložit vládě vyhodnocení účinnosti současných právních předpisů ve vztahu k rozšířeným projevům násilí páchaného na ženách, mj. obchodu se ženami, domácímu násilí a sexuálnímu obtěžování²¹.

4.3.2. Jedním ze závažných problémů je domácí násilí. Obětí domácího násilí stále neusnadňuje situaci novelizované ustanovení § 163a trestního řádu, které mimo jiné stanoví, že trestní stíhání je možné zahájit pouze se souhlasem poškozené/poškozeného, je-li násilník ve vztahu k poškozené/poškozenému manželem nebo druhem. Tento výslovný souhlas k zahájení stíhání je třeba i tehdy, dopustil-li se pachatel trestného činu znásilnění podle ustanovení § 241 odst. 1 trestního zákoníku. To velmi komplikuje situaci oběti násilí, neboť je často vystavena psychickému nátlaku rodiny či okolí. Oběti, která žije s útočníkem ve společné domácnosti, je na něm navíc často finančně závislá nebo vychovává společné děti, neposkytuje zákon dostatečnou ochranu před opakovaným násilím či vydíráním, neboť nelze pachatele "vykázat" ze společného bytu. Převažuje proto opačná praxe, avšak kapacity azylových domů určených pro pobyt matek s dětmi jsou nedostatečné. Přechodný pobyt v azylovém domě, který je především sociální službou, navíc situaci dlouhodobě nevyřeší.

4.3.3. Vyšetřující orgány si v praxi navíc zjednodušují svou práci tím, že pokud nebyla oběti způsobena újma na zdraví, která měla za následek pracovní neschopnost alespoň v délce sedmi dnů, předávají případ k projednání správním orgánům jako přestupek (podle zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, ustanovení § 49 zákona). Tento postup je v přímém rozporu s judikaturou k trestnému činu ublížení na zdraví (§ 221) trestního zákona, která sice, na rozdíl od těžké újmy na zdraví, nespecifikuje délku pracovní neschopnosti, ale považuje ji za jedno z kritérií pro hodnocení, zdali k újmě na zdraví podle ustanovení § 221 trestního zákona došlo či nikoli. Podmínka sedmidenní pracovní neschopnosti se vztahuje k soudní praxi a nikoli k zákonem stanovenému rozlišení (hranici) mezi trestným činem podle trestního zákona a přestupkem pro potřeby orgánů činných v

²¹ Usnesení vlády ze dne 8. dubna 1998 č. 236 a usnesení vlády ze dne 10. května 1999 č. 452.

trestním řízení. K nerespektování práva tedy dochází tím, že o trestnosti jednání v případech podezření ze spáchání trestného činu ublížení na zdraví rozhoduje již policie při oznámení nebo v průběhu vyšetřování coby orgán činný v trestním řízení a nikoli až soud, který je jediný příslušný k rozhodování o vině a trestu, tedy k rozhodování o tom, došlo-li ke spáchání trestného činu a potrestání pachatele tohoto trestného činu.

4.3.4. Obchodování se ženami: Změnu oproti stávajícímu stavu a uplatnění zásady rovnosti mužů a žen přinese novela trestního zákona, kterou vláda předložila v září 1999 Parlamentu České republiky. Návrh předpokládá mimo jiné i novelizaci ustanovení § 246 trestního zákona, tj. trestného činu obchodování se ženami. Trestný čin obchodování se dle návrhu bude vztahovat na obchodování s lidmi za účelem pohlavního styku, bez ohledu na to, zda je dotčeno dítě, žena nebo muž. Tím bude dosaženo souladu s relevantními mezinárodními úmluvami. Návrh navíc rozšiřuje obchodování nejen na ty, kteří jsou dopraveni z České republiky do ciziny, ale také z ciziny do České republiky. Novely trestního zákona a trestního řádu by měly nabýt účinnosti dne 1. ledna 2001.

4.3.5. Počet českých občanek - obětí obchodu se ženami - není podle údajů Policie ČR vysoký, jsou to jednotlivé případy. Komplikovanější byla až do konce roku 1999 situace cizích státních příslušnic, neboť se v mnoha případech zdržovaly na území České republiky nelegálně. Nový zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, umožňuje prostřednictvím institutu strpění pobytu a víza za účelem dočasné ochrany situaci obětí obchodu se ženami řešit, a to včetně získání nezbytné sociální výpomoci. Mimo jiné je dočasná legalizace pobytu obětí důležitá proto, že mohou vystoupit jako svědkyně v trestním řízení. V souladu s vládní koncepcí boje proti organizovanému zločinu připravují ministerstvo vnitra a ministerstvo spravedlnosti zákon o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením, jehož věcný záměr, zpracovaný v roce 1999, byl dne 24. ledna 2000 schválen vládou. Dosud těmto obětem v omezeném rozsahu pomáhá nestátní nezisková organizace La Strada ČR a Mezinárodní organizace pro migraci (IOM), které spolupracují s ministerstvem vnitra a s ministerstvem práce a sociálních věcí (MPSV zajistilo distribuci materiálů IOM k prevenci obchodu se ženami na všechna informační a poradenská střediska úřadů práce, která navštěvují i mladiství).

4.3.6. Důsledky strádání obětí násilných trestných činů nejsou dosud podle současné právní úpravy dostatečně kompenzovány. Poškozené osoby, kterým v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví, mohou podle zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, žádat ministerstvo spravedlnosti o jednorázové poskytnutí peněžité částky k překlenutí zhoršené sociální situace způsobené následky násilného trestného činu. Pomoc je vyplácena podle vyhlášky ministerstva zdravotnictví, spravedlnosti, Státního úřadu sociálního zabezpečení a Ústřední rady odborů č. 32/1965 Sb., o odškodňování bolesti a ztížení společenského uplatnění, ve znění pozdějších předpisů. Způsobená poškození jsou podle této vyhlášky hodnocena body. Nízká finanční hodnota jednoho bodu, stanovená změnou citované vyhlášky naposledy v roce 1981, vede v současnosti k nízkému a rozsahu poškození neodpovídajícímu finančnímu odškodnění obětí.

4.3.7. Usnesením ze dne 14. dubna 1999 č. 331 vzala vláda na vědomí rozbor problémů souvisejících s prostitucí a vymezení podmínek jejich systémového řešení, vypracovaný ministerstvem vnitra, a uložila ministru vnitra, aby do konce října 1999 předložil vládě věcný záměr zákona o prostituci, který bude obsahovat pravidla regulace prostituce, podmínky jejího provozování a kontroly. Ministr vnitra, předkladatel věcného záměru zákona o prostituci, dne 13. prosince 1999 návrh z programu jednání vlády stáhl. Jedním z důvodů je i to, že připravovaný zákon je v rozporu s článkem 2 odst. 2 a článkem 6 Úmluvy OSN o potlačování a zrušení obchodu s lidmi a využívání prostituce druhých osob, kterou tehdejší ČSR podepsala v roce 1958.

4.3.8. Rozhodující roli v prevenci násilí a pomoci jeho obětem mají dosud nestátní neziskové organizace, volně sdružené v Koordinačním kruhu prevence násilí na ženách (La Strada ČR, Rosa- centrum pro týrané a osamělé ženy. o.s. Elektra - centrum pomoci ženám zneužitým v dětství, ProFem, Gender Studies) a organizace na podporu obětí trestných činů Bílý kruh bezpečí. Roste počet informativních, preventivních a vzdělávacích aktivit pořádaných ve spolupráci státního a nestátního neziskového sektoru. Koordinační kruh prevence násilí organizoval od podzimu 1998 do podzimu 1999 školení právniček k tématu násilí na ženách a nyní zpracovává návrhy legislativních změn, které jsou potřebné k nápravě situace zejména při postihování obchodu se ženami.

4.4. Ženská příjmení

4.4.1. V souladu s platnou právní úpravou v České republice se do matriky (kniha narození, manželství a úmrtí) zapisují příjmení žen ve tvaru odpovídajícím pravidlům české mluvnice. Stejně se na výpisu z matriky (rodném, oddacím a úmrtním listu) uvádějí příjmení žen s náležitou koncovkou, utvořenou podle zásad českého přechylování (ustanovení § 20 odst. 6 a ustanovení § 32 odst. 1 vyhlášky č. 22/1977 Sb., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách, ve znění pozdějších předpisů). Tímto ustanovením jsou poškozovány ženy, hlásící se k jiné než české národní totožnosti, v jejichž jazyce mají ženská příjmení buď tvar shodný s mužským nebo mají vlastní tvar ženského příjmení (příslušnice menšin a cizí státní příslušnice, např. azylantky, nebo cizinky s trvalým pobytem), dále české ženy provdané za cizince nebo příslušníky menšin a cizinky provdané za české občany, a to nejen zápisy v matričních knihách, ale zejména doklady, které jim Česká republika na základě těchto zápisů vydává (občanské průkazy, pasy). Přechýlené příjmení mění identitu žen hlásících se k jiné než české národní totožnosti, navíc u všech jmenovaných skupin působí problémy ve styku se zahraničím (např. při právních úkonech týkajících se dědictví, uznávání manželství a rodičovství, jmen dětí ap.).

4.4.2. Na rozpor platné úpravy s Rámcovou úmluvou o ochraně práv národních menšin²² a Úmluvou o odstranění všech forem diskriminace žen²³ upozornila již v roce 1998 RPN vlády ČR a v roce 1999 zástupkyně ženských nestátních neziskových organizací (např. občanská sdružení ProFem, Gender Studies, Český svaz žen, Mezinárodní síť žen), které je považují za diskriminační, v roce 1999 také ministerstvo zahraničních věcí.

4.4.3. Dne 6. ledna 2000 předložila vláda Poslanecké sněmovně již druhý návrh na vydání nového zákona o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů. V oddílu 2 "Příjmení", v ustanovení § 70 návrhu zákona je zápis a používání ženských příjmení nově navrhován takto: *Příjmení žen se tvoří v souladu s pravidly české mluvnice. Ukládá-li to mezinárodní smlouva, uvede matriční úřad na žádost nositelky příjmení v matričním zápisu vedle příjmení ženy podle pravidel české mluvnice i toto její příjmení ve formě, která pravidlům české mluvnice neodpovídá; z těchto dvou forem příjmení může nositelka příjmení užívat jen jednu formu, kterou si zvolí při podání žádosti, a ta se uvede v matričním dokladu.* Toto ustanovení by mělo mít na žádost nositelky retroaktivní platnost. Zákon by měl nabýt účinnosti dne 1. ledna 2001.

²² Článek 11, odst. 1: *Strany se zavazují uznávat, že každý příslušník národní menšiny má právo používat své příjmení (jméno po otci) a jména v menšinovém jazyce a právo na jejich oficiální uznání způsobem, určeným jejich právním řádem.*

²³ Článek 16 odst. 1 písm. g): *Státy, smluvní strany, přijmou veškerá příslušná opatření k odstranění diskriminace žen ve všech věcech týkajících se manželství a rodinných vztahů a zejména zajistí, na základě rovnoprávnosti mužů a žen, stejná osobní práva manželů, včetně práva zvolit si rodinné jméno*

4.4.4. Vzhledem k tomu, že návrh zákona povoluje výjimky při zápisu ženských příjmení, ukládá-li to mezinárodní smlouva, mohou být uspokojeny požadavky příslušnic menšin. Nevyřešeným problémem však zůstává, kdo a za jakých podmínek je příslušníkem menšiny. Podle českého ústavního pořádku musí totiž takové vymezení určit zákon, a ten dosud přijat nebyl. Ostatní ženy navržené znění diskriminuje i nadále. Kritici ustanovení § 70 navrhovaného zákona proto považují za řešení zákonem stanovenou možnost volit podobu příjmení individuálně.

4.5. Ženy v armádě

4.5.1. Poněkud ztížený přístup ke vzdělání mají ženy, ucházející se o uplatnění v ozbrojených silách. Praxe přijímání dívek do vojenských škol a následné zařazování do vojenských profesí není v některých případech v souladu s ustanovením článku 10 Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen. Podle článku 3 a 6 Paktu se smluvní strany zavazují k přijetí opatření k zajištění stejných podmínek pro volbu zaměstnání a povolání, jakož i přístupu ke studiu pro muže a ženy ve všech typech odborností a výcviku.

4.5.2. Obecně platí, že v Armádě České republiky nejsou pracovní profese, které by ženy nemohly vykonávat, nicméně určité funkce (například funkce pilota) jsou pro svou fyzickou náročnost pro ženy méně vhodné a uchazeči o studium na vojenských školách jsou na tuto skutečnost upozorňováni. Přijímání dívek do studijních oborů na vojenských středních a vysokých školách se řídí potřebou armády na obsazování pracovního místa, které armáda dívce zaručuje poté, co byla přijata ke studiu. Ministerstvo obrany se snaží sladit potřeby a zájmy vojenské organizace se stoupajícím zájmem dívek o výkon netradičních vojenských profesí. K částečné nápravě přikročilo ministerstvo obrany již ve školním roce 1999/2000 a započalo odstraňovat tzv. kvóty pro přijímání dívek na vojenské školy.

5. Práva dítěte

Podrobnou informaci o právech dítěte obsahuje druhá periodická zpráva České republiky o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte (viz bod 1.1.7.). Dne 12. listopadu 1999 schválil Parlament České republiky změnu čl. 43 Úmluvy OSN o právech dítěte z roku 1989, kterou se zvyšuje počet členů Výboru pro práva dítěte z 10 na 18 s cílem zvýšit výkonnost práce Výboru.

5.1. V roce 1999 schválil Parlament zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Zákon, který nabývá účinnosti 1. dubna 2000, zdůrazňuje právo dítěte dovolat se pomoci u příslušných státních orgánů i nestátních organizací, a to i bez vědomí rodičů, a právo dítěte svobodně vyjadřovat své názory. Zákon definuje základní zásady a pojetí sociálně-právní ochrany dětí, upravuje poskytování poradenské a preventivní péče dětem a vymezuje kompetence okresních úřadů a obcí při zajišťování sociálně-právní ochrany dětí. Velká část této právní normy je věnována postupu zprostředkování náhradní rodinné péče včetně osvojování dětí do ciziny a z ciziny. Dále zákon upravuje sledování výkonu ústavní a ochranné výchovy, zřizování zařízení sociálně-právní ochrany a postup vydávání pověření neziskovým organizacím. Zákon tedy umožní nestátním neziskovým organizacím (dále jen „NNO“), které získají od ministerstva práce a sociálních věcí pověření, vykonávat některé činnosti spojené se sociálně-právní ochranou dětí. K vymezení činností uvedených v ustanovení § 48 zákona přistupují některé NNO kriticky a označují je za zužování a omezování své působnosti.

5.2. Koordinace činnosti orgánů zabývajících se právy dítěte

5.2.1. Usnesením ze dne 6. ledna 1999 č. 1 schválila vláda *koncepti státní politiky vzhledem k mladé generaci v České republice do roku 2002*. Tím se přihlásila k odpovědnosti za zdravý vývoj mladé generace a vytváření podmínek pro její co nejširší participaci na společenském, politickém a ekonomickém životě České republiky. Současně vláda uložila svým členům zabezpečit plnění úkolů vyplývajících z koncepce a rozpracovat resortní programy související s podporou a ochranou dětí a mládeže a vyčlenit ve svých rozpočtových kapitolách finanční prostředky na realizaci těchto programů.

5.2.2. Součástí výše uvedené koncepce je návrh na ustavení Republikového výboru pro rodinu, děti a mládež a příprava zákona o mládeži (do roku 2001). Statut Republikového výboru byl vládou schválen dne 7. července 1999 usnesením č. 696, předsedou výboru se stal ministr bez portfeje. Úkolem tohoto výboru je meziresortní koordinace koncepční a metodické činnosti v oblasti péče o děti a mládež, dotační politiky resortů zaměřené na děti a mládež a iniciace systémových kroků v oblasti prevence a volného času a jejich legislativní vazby. Nedostatečná komunikace a obtížná spolupráce mezi resorty, které mají v kompetenci problematiku, týkající se dětí, přetrvávala nicméně i v roce 1999.

5.3. Ústavní a ochranná výchova

5.3.1. Pro výkon ústavní a ochranné výchovy neexistovala v České republice zákonná úprava. Podrobnou úpravu stanoví pro školská zařízení pouze vyhláška ministerstva školství č. 64/1981 Sb., o školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy²⁴.

5.3.2. Děti umístěné do ústavní výchovy v zařízeních zřízených ministerstvem školství, jsou vyřazeny z běžného způsobu života a jsou tedy potenciálně ohroženy z hlediska svého dalšího vývoje. V roce 1999 žádný právní předpis neupravoval povinnost v určitých pravidelných intervalech přezkoumávat, zda důvody nařazené ústavní výchovy trvají. Práva a povinnosti osob, které se na nařízení a provádění ústavní výchovy podílely, byly upraveny pouze normou nižší právní síly - vyhláškou č. 86/1981 Sb., která upřesňuje práva ředitele, práva umístěných dětí a jejich povinnosti včetně hodnotícího systému. Tato vyhláška pak byla dále upřesněna Instrukcí MŠ ČSR č.j. 20626/81-20 a výkon práv a povinností byl usměrňován jednotlivými pokyny ministra školství. Na základě stížností přezkoumávala postup pracovníků, působících v ústavech, Česká školní inspekce, popřípadě školský úřad.

5.3.3. Tuto oblast upravil až zákon o sociálně-právní ochraně dětí, kterým se ukládá pracovníkům okresních úřadů povinnost sledovat respektování práv dětí umístěných v ústavních zařízeních. Ustanovení § 29 zákona jim ukládá povinnost navštívit jednou za 6 měsíců děti umístěné v zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a zjišťovat, zda trvají důvody pro jejich pobyt dítěte v zařízení, sledovat rozvoj jejich duševních a tělesných schopností a zjišťovat, jak se vyvíjejí jejich vztahy s rodiči.

5.3.4. Většina ústavů v ČR je zastaralých a neodpovídá současným poznatkům o vývoji dítěte. Děti v náhradní rodinné péči jsou často přemísťovány, což vede k dalšímu prohlubování jejich citové deprivace. Změnu zařízení určených k výkonu ústavní péče na přijatelnější dětské domovy rodinného typu by měl částečně řešit zákon o ústavní a ochranné výchově.

5.4. Náhradní rodinná péče

5.4.1. Novelou zákona o rodině č. 91/1998 Sb. se zavedlo incidenční řízení, jímž se zjišťuje, zda rodiče projevovali o své dítě opravdový nebo žádný zájem. Novela tak odráží čl. 6

²⁴ Paragrafované znění připravovaného zákona o školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péči má ministr školství dle plánu legislativních prací vládě předložit do konce června 2000.

Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod, která neumožňuje, aby soud bez účasti rodičů rozhodoval o tom, zda rodiče projevovali o dítě zájem. V důsledku tohoto samostatného řízení se prodlužuje doba, než může být dítě umístěno v náhradní rodině. Umístění dítěte do předadopční péče je možné až poté, kdy soud rozhodne o nezájmu rodičů. Než se ale dítě dostane alespoň do předadopční péče, stráví v ústavu několik měsíců. Dalším důvodem dlouhého pobytu dětí v ústavech je také zdlouhavé soudní řízení a nedostatečné využívání některých ustanovení zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

5.4.2. Citovaný zákon podle ustanovení § 45 umožňuje, aby soud, vyžaduje-li to zájem dítěte, svěřil dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Podle zkušeností odborníků se však tohoto ustanovení nevyužívá.

5.4.3. Dne 18. listopadu 1999 byla Senátem schválena Haagská úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, která umožňuje v rámci přesně vymezených pravidel provedených zákonem o sociálně-právní ochraně dětí osvojování dětí z ciziny a do ciziny. Zároveň Parlament schválil také přijetí Haagské úmluvy o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí z roku 1996. Úmluvu Rady Evropy o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a o obnovení výchovy dětí schválil Senát 11. listopadu 1999.

5.5. Týrání, zneužívání a zanedbávání dětí

5.5.1. S cílem podchytit takové zacházení s dítětem, které ohrožuje jeho vývoj, avšak ještě nenaplnuje skutkovou podstatu některých trestných činů, jako je týrání svěřené osoby nebo ublížení na zdraví, byl novelizován zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů (novela zákona o přestupcích byla schválena společně se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, a to zákonem č. 360/1999 Sb.). Tato novela zavádí šest nových skutkových podstat přestupků, které by měly mimo jiné zvýšit ochranu dítěte před různými formami zneužívání a zanedbávání. Za přestupek je podle ustanovení § 28 citovaného zákona např. považováno:

- ponechání dítěte bez náležitého dozoru přiměřeného jeho věku, rozumové vyspělosti příp. zdravotnímu stavu, které bude mít za následek vystavení dítěte nebezpečí újmy na zdraví,
- úmyslné ponížení lidské důstojnosti dítěte tím, že vůči němu bude použito nepřiměřené opatření,
- zneužívání dětí k fyzickým pracím nepřiměřeným jejich věku a stupni tělesného a rozumového vývoje.

5.5.2. Velký význam v ochraně dětí před týráním, zneužíváním a zanedbáváním mají nestátní linky důvěry, krizová centra a další obdobné instituce.

5.6. Sexuální vykořisťování a sexuální zneužívání (viz též bod 4.5.5.)

5.6.1. V dubnu roku 1999 vytvořila Policie ČR specializované pracoviště - skupinu informační kriminality, pověřenou mimo jiné zabezpečováním některých úkolů k odhalování dětské pornografie na Internetu.

5.6.2. Také v pomoci sexuálně zneužívaným a týraným dětem se významně angažují nestátní organizace (např. Nadace Naše dítě – Linka bezpečí, Fond ohrožených dětí, Růžová linka, Dětské krizové centrum Praha, Modrá linka Brno, STŘEP apod.).

5.7. Zvláštní školy

5.7.1. Přestože by se žáky zvláštních škol měly stávat pouze děti s takovými rozumovými nedostatky, pro které se nemohou s úspěchem vzdělávat v základní škole, ani ve speciální základní škole, jsou do nich umísťováni i další žáci se speciálními vzdělávacími potřebami (včetně žáků ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, zejména romských žáků).

5.7.2. V roce 1999 poslanci Poslanecké sněmovny Parlamentu navrhli novelizovat školský zákon. Novela²⁵ má napomoci zvýšení prostupnosti školského systému a všem absolventům povinné školní docházky umožnit svobodnou volbu v rámci jejich dalšího vzdělávání a svobodnou volbu povolání. Ke studiu na středních školách se již nebudou přijímat pouze uchazeči, kteří úspěšně ukončili základní školu, ale všichni uchazeči, kteří při přijímacím řízení splnili podmínky pro přijetí prokázáním vhodných schopností, vědomostí a zájmů, podmínky požadované pro zvolený učební obor, tedy i absolventi zvláštních škol.

5.8. Dětská práce

5.8.1. Mezinárodní organizace práce (dále jen „MOP“) v červnu 1999 přijala Úmluvu č. 182 o odstranění nejhorších forem dětské práce a doporučení o nejhorších formách dětské práce. Zasedání se zúčastnila národní tripartitní delegace ČR. Návrh na přijetí úmluvy a doporučení prošly následně meziúřadním připomínkovým řízením. Kromě toho byla Úmluva předložena i RLP, která přijetí Úmluvy podpořila.

5.9. Branná povinnost

5.9.1. V roce 1999 byl přijat nový zákon č. 218/1999 Sb., o rozsahu branné povinnosti a o vojenských správních úřadech (branný zákon), který nabyl účinnosti dne 1. prosince 1999. Původní úprava umožňovala, aby byly některé úkony související s brannou povinností učiněny v roce, kdy dosáhne občan 17 let, tedy i před nabytím plnoletosti. Současně umožňoval převzít dobrovolně na základě žádosti brannou povinnost včetně služby před 18. rokem věku. Tato možnost byla využívána především žáky vojenských středních škol. Nový branný zákon brannou povinnost před nabytím plnoletosti za všech okolností vylučuje.

5.10. Kvazidelikvence

5.10.1. Nezletilí od 12 do 15 let věku nemohou být v trestním řízení souzeni. Mohou být souzeni jen v občanskoprávním řízení, avšak jen tehdy, pokud se dopustí tak závažného trestného činu, že trestní zákon za něj dovoluje uložit výjimečný trest (15 až 25 let nebo doživotí u osob starších 18 let). Zákon ale souzenému dítěti nezaručuje práva, která obviněným náleží podle trestního řádu. Soud totiž postupuje v řízení podle občanského soudního řádu, který stranám nezaručuje práva obviněného v trestním řízení (např. právo nevypovídat nebo nevypovídat pravdu). V nesporném řízení nemusí soud dítě ani vyslechnout (ustanovení § 178 odst. 2 občanského soudního řádu). V občanskoprávním řízení může přitom soud dítěti uložit ochrannou výchovu, která může trvat až do 19 let věku. Nezletilí od 15 do 18 let, jimž soud rovněž může uložit ochrannou výchovu, jsou oproti mladším dětem ve značné výhodě: soud tak totiž činí v trestním řízení, kde pachatele odsuzuje způsobem, který stanoví trestní řád a který dítěti garantuje více práv než dospělým obviněným (např. obligatorní účast advokáta od začátku prvního výslechu apod.). Tato absence právní úpravy, která nedoznala nápravy ani v roce 1999, může představovat rozpor s požadavkem článku 40 Úmluvy o právech dítěte.

5.11. Péče o děti po rozvodu manželství

5.11.1. Nadále platí, že ženy-matky jsou v soudních věcech péče o nezletilé děti zvyhodňovány. Matkám bývá svěřováno dítě do péče téměř vždy, a to i za okolností pro dítě

²⁵ Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, který nabyl účinnosti 18. února 2000.

nevyhovujících. Dlouhodobé statistické údaje vykazují prakticky neměnný poměr, kdy v 92 procentech rozhodnutí o výchově jsou děti svěřeny matkám, v 6 procentech otcům a ve zbytku jiným osobám.

5.11.2. Ve věcech péče o nezletilé děti soudy ani orgány sociálně-právní ochrany neplní dostatečně svou povinnost jednat z moci úřední (zásada oficiality): stávají se případy, kdy např. otec výslovně nepodává návrhy na svěření dítěte do své výchovy nebo na výkon rozhodnutí o úpravě styku, soud neprovádí dokazování (a opatrovník takové dokazování nenavrhuje), kdo z rodičů je pro výchovu dítěte způsobilejší, aby dítě svěřil do péče jemu, nebo aby zajistil dostatečné kontakty dítěte také s druhým rodičem. Ani dlouhodobé bránění ve styku dítěte s jedním rodičem nebývá v některých případech v soudní praxi považováno za změnu poměrů vyžadující nové soudní rozhodnutí o výchovném prostředí. Přestože je výchova dítěte právem i povinností rodičů, rovná práva obou rodičů při výchově dítěte po rozvodu nejsou fakticky zabezpečena.

6. Práva menšin

6.1. Národní (etnické) menšiny

6.1.1. Informaci o plnění zásad stanovených Rámcovou úmluvou o ochraně národních menšin předložila Česká republika ve smyslu článku 25 odstavce 1 Úmluvy v roční lhůtě (tj. 1. dubna 1999) od vstupu Úmluvy v platnost pro Českou republiku generálnímu tajemníkovi Rady Evropy. Zpráva obsahuje úplné informace o legislativních a dalších opatřeních, která Česká republika jako smluvní strana přijala.²⁶ V souladu s požadavkem Poradního výboru Rámcové úmluvy o ochraně národních menšin, který si 5. října 1999 vyžádal dodatečné informace (zejména s ohledem k problematice romské komunity, zvláště problémů Matiční ulice v Ústí nad Labem) postoupila 3. prosince 1999 Česká republika generálnímu tajemníkovi Rady Evropy aktualizované informace o plnění zásad stanovených Úmluvou.²⁷

6.1.2. V rámci přípravy návrhu věcného záměru zákona o právech etnických menšin (menšinový zákon)²⁸ zorganizoval podvýbor pro menšiny Petičního výboru Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR ve spolupráci s odborem pro lidská práva Úřadu vlády ČR v dubnu 1999 seminář na téma *Zákon o ochraně práv národních menšin* v Poslanecké sněmovně.

6.1.3. V roce 1999 se uskutečnilo předběžné meziresortní připomínkové řízení k Evropské chartě regionálních nebo menšinových jazyků a ministerstvo zahraničních věcí připravilo seminář meziresortní komise pro přístup České republiky k Chartě.

6.1.4. Jednou z klíčových otázek organizací příslušníků menšin jsou dotační programy jednotlivých resortů, které vzhledem k omezeným finančním prostředkům neumožňují nestátním sdružením menšin rozvíjet své aktivity v požadovaném rozsahu. Finanční podpora je určena realizaci projektů, ale i vlastní činnosti organizací. V tomto směru významnou pozitivní změnu přineslo usnesení vlády²⁹ *ke konceptu dotační politiky financování organizací příslušníků národnostních menšin v ČR*, které umožňuje mj. ministru kultury

²⁶ Informace je přístupná veřejnosti v české i anglické verzi na internetové adrese: <http://www.vlada.cz>.

²⁷ Informaci České republiky o plnění zásad stanovených Rámcovou úmluvou o ochraně národnostních menšin bude v roce 2000 projednávat Poradní výbor Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin a následně Výbor ministrů Rady Evropy ve Štrasburku.

²⁸ V souladu s plánem legislativních prací vlády předloží návrh zákona místopředseda vlády a předseda její legislativní rady do 31. března 2000. Spolupředkladateli jsou ministři vnitra, kultury a školství, mládeže a tělovýchovy.

²⁹ Usnesení vlády ze dne 17. února 1999 č. 131.

povolit výjimku při poskytnutí dotace také na vlastní činnost organizací menšin – občanských sdružení národních menšin, která působí v oblasti kultury. V roce 1999 poskytlo ministerstvo kultury občanským sdružením příslušníků národních menšin dotace ze státního rozpočtu na jejich kulturní aktivity v celkové výši téměř 9 mil. Kč.

6.1.5. V roce 1999 RPN projednala a doporučila poskytnutí dotací ze státního rozpočtu vydavatelům periodického menšinového tisku v celkové výši 27 416 000,- Kč. Příslušníci menšin v RPN pozitivně hodnotí skutečnost, že finanční částka na dotace vydavatelům tvoří ve státním rozpočtu samostatnou položku v kapitole Všeobecná pokladní správa. V souladu se zásadami ekonomického zajištění vydávání menšinového tisku, schválenými usnesením vlády³⁰, obdrželi v roce 1999 dotace vydavatelé periodik těchto menšin: maďarské (jeden čtvrtletník), německé (dva týdeníky), polské (jeden obdeník a čtrnáctideník a dva měsíčníky), romské (dva čtrnáctideníky a dva měsíčníky), slovenské (tři měsíčníky) a ukrajinské (jeden čtvrtletník).

6.1.6. V souvislosti s přípravou sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 (zákon č. 158/1999 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001) provedl Český statistický úřad zkušební sčítání lidu, domů a bytů v České republice k 29. září 1999. Pilotní průzkum (testování) se týkal vybraného vzorku respondentů - v každém okrese byly vybrány dva sčítací obvody. Ze zkušebního sčítání nevyplynuly žádné podněty k formulaci otázky "národnost" a "mateřský jazyk".

6.1.7. Hlavní okruhy problémů, které příslušníci národních menšin, resp. představitelé menšinových organizací považují za priority v životě menšiny, jsou z hlediska jednotlivých menšin rozdílné. Shodují se však v tom, že je nedostatečně naplňováno jejich právo zaručené článkem 15 Rámcové úmluvy o ochraně národních menšin, tj. právo na spoluúčast při projednávání věcí, které se jich dotýkají. Svorně kritizují nečinnost parlamentního podvýboru pro národnosti. Následující přehled ukazuje na akcentování těch otázek, které se z hlediska jednotlivých menšin - zastoupených v RPN - jeví jako zásadní.

6.1.8. Současná situace chorvatské menšiny je specifická v tom, že její příslušníci jsou v důsledku násilného přesídlení po únoru 1948 rozptýleni po celém území Moravy i Slezska a snaží se navázat přetrhané kontakty s místy původního usídlení (obce Jevišovka, Dobré Pole a Nový Přerov). V roce 1999 byl z iniciativy chorvatských aktivistů v ČR a Rakousku postaven v obci Jevišovka pomník chorvatským rodinám - bývalým obyvatelům obce Jevišovka. Na výstavbu památníku poskytla vláda České republiky finanční dar. O současném postavení chorvatské menšiny v České republice jednala vláda ČR dne 6. října 1999 a přijala usnesení č. 1048, kterým schválila své prohlášení o morální rehabilitaci chorvatské menšiny v České republice. Ústřední akcí Chorvatů je od roku 1990 každoroční *Chorvatský kulturní den* (národopisná slavnost) začátkem září v obci Jevišovka, okres Břeclav.

6.1.9. Maďarská menšina rozvíjí své aktivity ve velkých městech, zejména v Praze, Brně, Ostravě a v Plzni. V těchto městech uspořádala i v roce 1999 *Dny maďarské kultury* v České republice. Rozptýlené usídlení maďarské menšiny totiž neumožňuje z důvodu malého počtu žáků pro naplnění menšinové třídy zajistit organizačně vzdělávání dětí příslušníků maďarské menšiny v rámci státního školství. Kromě vydávání *Prágai Tükör* (Pražské zrcadlo) se Svaz Maďarů žijících v českých zemích soustřeďuje na celostátní kulturní akce a budování dokumentačního a informačního střediska.

6.1.10. Příslušníci německé menšiny pocítují jako nedostatečnou právní úpravu majetkových restitucí po listopadu 1989, které vyčítají, že neposunula hranici před únor 1948 tak, aby se vztahovala i na konfiskovaný majetek osob, které prohlásily, že jsou Němci, přičemž jim ale

³⁰ Usnesení vlády ze dne 3. prosince 1997 č. 771.

bylo po druhé světové válce obnoveno československé státní občanství. Za akt bezpráví považují, že při konfiskaci majetku se nepostupovalo vůči jednotlivým osobám z hlediska viny, ale plošně podle příslušnosti k německé menšině. Problém je součástí širšího komplexu otázek, které se rovněž dotýkají otázky spojeneckých reparačních smluv.³¹

6.1.11. Poláci jsou jedinou menšinou, která je v našich zemích kompaktně usídlena (oblast Těšínského Slezska - okresy Karviná a Frýdek-Místek). Představitelé polských menšinových organizací kladou důraz na uchování co největšího počtu mateřských škol a ZŠ s polským vyučovacím jazykem³², za nedostatečné ze strany státu považují zajištění výuky v mateřském jazyce v nadstavbových odborných školách na Těšínsku, upozorňují na nedostatečnou pozornost orgánů veřejné správy na možnost používání dvojjazyčných názvů, používání mateřského jazyka v úředním styku apod. Za diskriminující považují problémy možností navrácení majetku bývalých spolků i pomalý postup bezúplatných převodů do vlastnictví Polského kulturně-osvětového svazu zejména *Domů PZKO*, které v akci „Z“ budovali v šedesátých-semdesátých letech příslušníci polské menšiny.

6.1.12. V demografické skladbě společnosti České republiky představuje řecká komunita nepočetnou novodobou menšinu, usídlenou v českých zemích po druhé světové válce (od konce čtyřicátých let). Podle kvalifikovaných odhadů celkový počet občanů řecké národnosti žijících v ČR je asi 3 500 osob. Ve snaze o uplatnění cílů programu řecké menšiny požádala Asociace v roce 1999 o své zastoupení v RPN. RPN v souladu se svým statutem na jednání dne 18. listopadu 1999 této žádosti vyhověla.

6.1.13. Slovenská menšina z hlediska naplňování svých práv nezaznamenala oproti předešlým letům v roce 1999 změnu. Příslušníci slovenské menšiny kladně hodnotí především novelizaci zákona o nabývání a pozbývání státního občanství ČR. (dále viz bod 2.5.). Představitelé slovenských spolků zvláště pozitivně hodnotí nadstandardní vztahy v oblasti kulturní výměny, zrušení recipročního limitu počtu studentů ze Slovenska na českých vysokých školách, slovenského vysílání ČRo na stanici Radiožurnál či vydávání slovenského menšinového tisku.³³ Oproti tomu příslušníci slovenské menšiny negativně pocítují absenci slovenského vysílání ČT. Poukazují přitom, že na Slovensku vysílá Slovenská televize *Český magazín*, stejně jako programy pro dalších sedm národnostních menšin na Slovensku. Specifický problém představuje nezájem rodičů příslušníků slovenské menšiny o vlastní menšinové školství (jediná ZŠ se slovenským vyučovacím jazykem v Karvině zřejmě ukončí svou samostatnou činnost ve školním roce 1999/2000, rovněž z důvodu nezájmu rodičů doposud nezahájilo činnost slovenské gymnázium Milána Rastislava Štefánika v Praze).

6.1.14. Ukrajinská menšina v ČR zásluhou pražské menšinové organizace *Ukrajinská iniciativa v ČR* vykazuje rozsáhlou spolkovou činnost. Kladně hodnotí rozpracovávání programu integrace cizinců v ČR, který předpokládá významnou měrou zaměření i na ukrajinskou komunitu v České republice. Ukrajinci – cizinci v ČR také částečně participují na programech menšinových organizací Ukrajinců. Míra solidarity příslušníků ukrajinské menšiny se skupinami nových ukrajinských imigrantů je však omezená.

³¹ Viz Dohoda o reparacích od Německa, o založení Mezispojeneckého reparačního úřadu a o vrácení měnového zlata - částka č. 150/1947 Sb.

³² Ve školním roce 1999/2000 byla opět polština jako vyučovacím jazyk zavedena ve 40 mateřských školách, 152 třídách základních škol a 21 třídách středních škol.

³³ Ze státního rozpočtu je podporováno vydávání tří slovenských měsíčníků: *Korene* (vydavatel Obec Slováků v ČR), *Slovenské dotyky* (vydavatel Slovensko-český klub) a *Slovenské listy* (od roku 2000 pod názvem *Listy 2000* – vydavatel Klub slovenskej kultúry).

6.2. Romové

6.2.1. Situace Romů v České republice se v roce 1999 oproti předcházejícím letům podstatně nezměnila.

6.2.2. Výrazně medializovány byly v roce 1999 spory o pietní úpravu míst romského holocaustu v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu, romská emigrace do Velké Británie, ústavní stížnost pro přeřazování romských dětí do zvláštních škol a především stavba zdi v Matiční ulici v Ústí nad Labem.

6.2.3. Zaměstnanost

6.2.3.1. Vysokou nezaměstnanost Romů, (dle kvalifikovaných odhadů až 80 procent), působí kromě nedostatečného vzdělání či kvalifikace i demotivující systém sociálních dávek vzhledem k výši mzdy za nekvalifikovanou manuální práci. Často ale dochází i k diskriminaci ze strany zaměstnavatelů, kteří odmítají zaměstnat Romy bez dalšího vysvětlení, jindy zdůvodňují nepřijímání Romů do zaměstnání jejich „nepřizpůsobivostí“ běžnému pracovnímu režimu nebo špatnými zkušenostmi s jinými Romy. Zákaz diskriminace nově upravuje zákon č. 167/1999 Sb., kterým se mění z. č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů (dále „zákon o zaměstnanosti“. Viz též bod 9.1.3.).

6.2.3.2. Extrémně vysoká nezaměstnanost romských komunit vede k závislosti na sociálních dávkách a dalším formám sociální deprivace. Většina romských uchazečů o zaměstnání, evidovaných úřady práce, patří do skupiny osob obtížně umísťitelných na trhu práce, charakterizovaných kumulací handicapů.

6.2.4. Vzdělávání

6.2.4.1. I ve školním roce 1998/1999 navštěvoval zvláštní školy neúměrně vysoký podíl romských dětí. Absolventi zvláštní školy (ustanovení § 31 školského zákona) získávají „nižší základní vzdělání“, které jim umožňovalo pokračovat ve vzdělávání pouze na odborných učilištích nebo praktických školách, určených absolventům těchto škol. Ve školním roce 1998/99 bylo v České republice takovýchto odborných učilišť a škol téměř 500 s nabídkou více než sedmdesáti profesí v nenáročných povoláních (dále viz bod 5.7.). Ministerstvo školství v roce 1999 umožňovalo absolventům zvláštních škol na základě výjimky další studium na středních odborných učilištích. I v roce 1998/1999 byly ve snaze snížit podíl romských dětí mezi žáky zvláštních škol experimentálně zřizovány přípravné třídy při základních školách a zvláštních školách, výjimečně také při mateřských školách (ustanovení § 58 písm. a) zákona č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol, ve znění pozdějších předpisů). Docházka do přípravné třídy má odstranit handicap dětí, které nejsou v rodině dostatečně připravovány na vstup do první třídy, které pak neprospívají v základní škole a jsou často zbytečně přeřazovány do zvláštních škol. Výzkumný ústav pedagogický vyhodnotí celkový průběh pokusného ověřování přípravných tříd závěrečnou zprávou.

6.2.4.2. Za hrubý rozpor praxe s právy zaručenými českým ústavním pořádkem i Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod označilo v roce 1999 Evropské středisko pro práva Romů se sídlem v Budapešti (ERRC). S právní pomocí ERRC podali 15. června 1999 romští rodiče z Ostravy stížnost Ústavnímu soudu na přeřazení dvanácti dětí do zvláštních škol. Dne 8. listopadu 1999 Ústavní soud stížnost odmítl s tím, že k části podnětu nebyl kompetentní a část stížnosti proti konkrétním rozhodnutím ředitelů škol posoudil jako zjevně neopodstatněnou. Ústavní soud nicméně ty části stížnosti, k jejichž řešení nebyl

kompetentní, doporučil jako podněty, jimiž by se měly zabývat příslušné správní orgány České republiky.

6.2.4.3. Dalším opatřením, které má za cíl zlepšení prospěchu romských žáků v základních školách, respektive zamezení přeřazování těchto žáků do zvláštních škol, je zřizování míst romských pedagogických asistentů, kteří spolupůsobí s učiteli ve třídách. K 1.9.1999 jich ve školách v ČR působilo 146.

6.2.4.4. Od počátku roku 1999 na všech zvláštních školách v ČR probíhá rediagnostika žáků. Podle dosavadních údajů ministerstva školství bylo mnoho romských dětí přeřazeno do základních škol. Přesné informace o přeřazení dětí poskytnou školské úřady ministerstvu školství začátkem nového školního roku (2000/2001). Dle průběžných zpráv se přeřazování do základních škol daří především v úzké spolupráci s romskými poradci okresních úřadů a romskými pedagogickými asistenty.

6.2.5. Diskriminace ve službách - viz kapitulu 9, zvláště bod 9.1.4

6.2.6. Činnost Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity

6.2.6.1. Kancelář MrK zpracovala v roce 1999 pro jednání vlády dvě hodnotící zprávy o plnění usnesení ze dne 29. října 1997 č. 686. Vláda je k informaci dostala v lednu 1999 a v listopadu 1999. Dne 7. dubna schválila vláda usnesení č. 279 *o koncepci politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti*. Dne 22. září 1999 schválila vláda usnesení č. 978 *o podpoře výstavby Vesničky Soužití v Ostravě – Muglinově*. Kancelář MrK se rovněž podílela na přípravě usnesení k přípravě pietní úpravy míst někdejších koncentračních táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu na Moravě³⁴, usnesení o dalším postupu v souvislosti s nacistickou genocidou Romů³⁵, usnesení k pietní úpravě místa bývalého cikánského tábora a památníku v Letech u Písku³⁶, usnesení k průběhu rekonstrukce objektu určeného pro umístění Muzea romské kultury v Brně³⁷. Uvedené zprávy a usnesení, s výjimkou usnesení č. 486, předložil vládě prostřednictvím jejího místopředsedy a předsedy Legislativní rady vlády zmocněnec pro lidská práva a předseda MrK, který byl také jejich zpracovatelem.

6.2.6.2. Usnesení vlády ze dne 7. dubna 1999 č. 279 uložilo zmocněnci vlády pro lidská práva a předsedovi MrK rozpracovat a do konce roku 1999 vládě předložit koncepci její politiky vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti. Na rozpracování koncepce, kterou zmocněnec předložil v lednu 2000 pod zkráceným názvem "Koncepce romské integrace", se podílela kancelář MrK, odborné skupiny i jednotliví odborníci.

6.2.6.3. Dne 11. ledna 1999 přijala vláda usnesení č. 35 *k rozhodnutí Výboru pro odstranění rasové diskriminace (CERD) 2(53) z 11. srpna 1998, týkajícímu se ČR*. Vláda vydala stanovisko k záměru ústeckého magistrátu postavit v ulici Matiční v Neštěmicích v Ústí nad Labem zeď, kterou by její romské obyvatele oddělila od majitelů čtyř rodinných domků; na tento záměr se dotazoval CERD. Vláda ve stanovisku pro CERD označila záměr vystavět zeď za "závažný a znepokojující". "Mohl by být," podle vlády, "chápán jako možný zásah do lidských práv, především lidské důstojnosti, rovnosti lidí před zákonem bez ohledu na sociální původ, etnickou příslušnost či majetek." Zároveň však vláda uvedla, že "situace nesměruje k

³⁴ Usnesení vlády ze dne 11. ledna 1999 č. 36.

³⁵ Usnesení vlády ze dne 7. dubna 1999 č. 280.

³⁶ Usnesení vlády ze dne 17. května 1999 č. 486.

³⁷ Usnesení vlády ze dne 28. července 1999 č. 790.

fyzické izolaci, a tím méně segregaci obyvatel obou domů", kde žijí romské rodiny. Usnesením, jímž bylo stanovisko vydáno, zmocněnce pověřila, aby ji ve vztahu k zahraničí zastupoval při projednávání stanoviska vlády na 54. zasedání CERD v březnu 1999 v Ženevě. Ve vztahu k vnitřnímu aspektu problému byl zmocněnec pověřen, aby ve spolupráci s přednostou Okresního úřadu o záměru postavit zeď jednal se zastupitelstvem městské části Ústí nad Labem – Neštětice.

6.2.6.4. Starosta oznámil již koncem dubna, že na základě dohody s Romy začne obec zeď stavět. Dne 26. května 1999 proto vláda přijala na návrh uvedeného místopředsedy vlády usnesení č. 505 *ke Zprávě o postupu ve věci usnesení zastupitelstva městského obvodu Ústí nad Labem - Neštětice z 15. září 1998 č. Z/69/68 týkající se stavebních úprav v Matiční ulici v Ústí nad Labem – Neštěticích*. Zmocněnec vlády vypracoval zprávu, která obsahovala souhrnný popis událostí v Matiční ulici, a na schůzi vlády podpořil variantu navrhovaného usnesení, podle níž uložila vláda přednostovi okresního úřadu v Ústí n. Labem, aby věc předložil zastupitelstvu města, a pokud tímto způsobem nebude zjednána náprava, doporučila mu pozastavit výkon rozhodnutí a předložit věc k rozhodnutí Poslanecké sněmovně. Vláda s touto variantou usnesení vyslovila souhlas. Tato opatření však nevedla k odvrácení stavby. Vláda pověřila svého místopředsedu a předsedu Legislativní rady vlády, aby ji v této věci zastupoval při chůzi Poslanecké sněmovny, a svého zmocněnce pověřila, aby ji zastupoval v orgánech sněmovny. Zastupitelstvo Ústí nad Labem dne 29. června nápravu zjednat odmítlo a přednost výkon rozhodnutí neštětického zastupitelstva z 15. září 1998 pozastavil, a to vzhledem k možnému porušení lidských práv podle článku 10 odstavce 1 Listiny.

6.2.6.5. Další materiál, který se týkal zdi v Matiční ulici, předložili dne 3. června 1999 pro informaci vládě ministr zahraničních věcí a zmocněnec. Obsahoval odpovědi na otázky zvláštního zpravodaje pro otázky současných forem rasismu, rasové diskriminace, xenofobie a intolerance Komise OSN pro lidská práva Maurice Glélého-Ahanhanza z 10. března 1999.

6.2.6.6. Usnesení č. 1054 *k problematice stavby plotu v Matiční ulici v Ústí nad Labem* přijala vláda po ústní informaci zmocněnce na návrh místopředsedy vlády a předsedy její Legislativní rady na schůzi vlády 6. října 1999. Vláda vyjádřila znepokojení nad zahájením stavby zdi a podpořila opatření okresního přednosty, mezi něž patřilo rozhodnutí okresního úřadu, který 29. srpna 1999 zrušil dřívější oznámení stavebního úřadu k předchozímu ohlášení stavby z listopadu 1998; toto oznámení nahrazovalo stavební povolení. Důvodem rozhodnutí bylo možné porušení lidských práv a možné poškození stromů. Rozhodnutí z 29. srpna obsahovalo i výzvu, aby stavebník (zastupitelstvo Neštětice) podal žádost o stavební povolení. Zamýšlená stavba se tak stala nezákonnou. Neštětická ani labskoústecká radnice se neobrátily na soud ani ve věci pozastavení rozhodnutí neštětického zastupitelstva z června 1999, ani ve věci rozhodnutí okresního úřadu ze srpna 1999. Dne 13. října v časných ranních hodinách nechala neštětická radnice zeď postavit, když se jí to nezdařilo pro odpor Romů a dalších občanů v září. Týž den zrušila Poslanecká sněmovna usnesení neštětického zastupitelstva o výstavbě oplocení v Matiční ulici a potvrdila tak rozhodnutí okresního přednosty. Vláda vydala 18. října k rozhodnutí sněmovny usnesení č. 1111/99, jímž pověřila náměstka ministra vnitra Pavla Zářeckého, aby zahájil jednání s přednostou Okresního úřadu v Ústí nad Labem i zastupitelstvem městské části Ústí nad Labem - Neštětice o odstranění plotu v Matiční ulici, popř. o jiném uspokojivém řešení situace. Ministr financí poskytl městu Ústí nad Labem 10 milionů Kč, včetně 3,6 milionů na odkoupení tří domků v Matiční ulici. Vláda postup náměstka ministra na uzavřeném zasedání 15. listopadu 1999 schválila usnesením č. 1226. Dne 24. listopadu 1999 nechala neštětická radnice zeď zbourat.

7. Cizinci

7.1. Základ právní úpravy pobytu cizinců na území ČR

7.1.1. Nálezy Ústavního soudu č. 159/1998 Sb. a 160/1998 Sb.³⁸ změnily v roce 1999 zákonnou úpravu cizineckého práva. S účinností od 13. května 1999 bylo zrušeno ustanovení § 14 odst. 1 písm. f) zákona č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území ČSFR, ve znění pozdějších předpisů, a nadále tak není možno cizinci zakázat pobyt z důvodu porušení tohoto zákona nebo jiného obecně závazného právního předpisu. Cizinci, kterým byl před uvedeným datem pobyt na území ČR podle citovaného ustanovení zakázán, byli vyňati z evidence osob majících zákaz vstupu na území ČR a není jim bráněno v cestování do ČR při splnění zákonem stanovených podmínek.

7.1.2. V roce 1999 dokončilo Ministerstvo vnitra práce na přípravě nového zákona o pobytu cizinců, který nabyl účinnosti 1. ledna 2000³⁹. Tento zákon má vyřešit četné problémy způsobené již zastaralou a nedokonalou právní úpravou, vytvořit lepší právní ochranu práv cizinců (včetně zavedení nových humanitárních institutů ochrany, tj. dočasného útočiště a strpění) a současně promítnout do českého právního řádu příslušné předpisy EU, jejichž převzetí je podmínkou vstupu do EU. První měsíce aplikace nového cizineckého zákona v praxi však poznamenaly problémy, z nichž některé ukazují, že nejde jen o přechodné aplikační potíže, ale o nedostatky, které může odstranit pouze novelizace této právní normy. Lze také poukázat na neúměrně krátkou legisvakanci lhůtu, která způsobila, že cizinci pobývající legálně na území ČR neměli dostatek času seznámit se s novým předpisem před datem jeho účinnosti. Navíc se ukázalo, že na účinnost nového zákona nebyly odpovídajícím způsobem připraveny ani příslušné orgány. Vzhledem k tomu, že nový zákon vstoupil v účinnost až v roce 2000, zpráva o stavu lidských práv v České republice za rok 1999 se dalším rozbořem a případnou kritikou zákona nezabývá.

7.2. Politická práva cizinců, možnost účasti na veřejném životě

7.2.1. Právní úprava politických práv cizinců je v zásadě uspokojivá. Z nedostatků přetrvávajících v roce 1999 lze upozornit na nesrovnalosti v oblasti svobody projevu. Zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění pozdějších předpisů, umožňoval vydávat periodický tisk jen státním občanům ČR, kteří dosáhli věku 18 let a jiné fyzické osoby mohli vydávat periodický tisk jen se souhlasem příslušného orgánu státní správy. Tento rozpor s čl. 17 Listiny odstranil nový tiskový zákon.

7.2.2. Problematika účasti cizinců na veřejném životě se v roce 1999 dostala do pozornosti orgánů státní správy zejména v souvislosti s přípravou České republiky k přistoupení k Úmluvě o účasti cizinců na veřejném životě na místní úrovni ze dne 5. února 1992, uzavřené na půdě Rady Evropy. Diskuse se soustředila na dva okruhy práv upravených Úmluvou, a to možnost zřizování poradních těles k zastoupení usedlých cizinců na místní úrovni a práva těchto cizinců volit a být volen na místní úrovni. Předkladatel (ministr vnitra) navrhl, aby ČR učinila k oběma těmto právům (upraveným v kapitolách B a C Úmluvy) výhradu, což Úmluva umožňuje.

7.2.3. Současná právní úprava neumožňuje cizincům účastnit se voleb na místní úrovni. Tuto otázku by měla vnitrostátně upravit novela zákona č. 152/1994 Sb., o volbách do zastupitelstev v obcích, ve znění zákona č. 247/1995 Sb., kterou předložilo Ministerstvo

³⁸ Viz Zpráva o stavu lidských práv v České republice za rok 1998.

³⁹ Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů.

vnitru vlády v prosinci roku 1999.⁴⁰ Podle tohoto návrhu má volební právo i státní občan jiného státu, je-li v den voleb přihlášen k trvalému pobytu v obci a pokud mu právo volit přiznává mezinárodní úmluva, již je ČR vázána. Navrhovaná úprava tak vytváří dvě kategorie cizinců, což mohou dotčené osoby pociťovat jako určitou formu diskriminace.

7.2.4. Možnost zřizování poradních těles k zastoupení usedlých cizinců na místní úrovni (tj. vytváření poradních sborů obecních orgánů, případně poradních sborů orgánů vyšších územních samosprávných celků - krajů) sice není v rozporu s platnými zákony, ale nemá v nich také žádnou oporu. Z hlediska vytváření podmínek pro integraci cizinců je žádoucí, aby tato záležitost byla do budoucna pozitivně upravena zákonem.

7. 3. Cizinci v trestním řízení, vyhošťovací a vydávací vazba

7.3.1. Zpráva o stavu lidských práv v roce 1998 poukázala na některé specifické problémy cizinců v trestním řízení (např. nedostatky z hlediska zajištění tlumočení a překladů). K posílení principu rovnosti před zákonem a práva na obhajobu zapracovalo ministerstvo spravedlnosti v roce 1999 do novely trestního řádu rozšíření práva cizince z dosavadního přetlumočení obsahu výpovědi nebo písemnosti na právo na písemné překlady usnesení o zahájení trestního stíhání, usnesení o vazbě, obžaloby, návrhu na potrestání, rozsudku, trestního příkazu, rozhodnutí o odvolání, případně dalších základních rozhodnutí, která v jeho věci byla v průběhu trestního stíhání učiněna, pokud obviněný neprohlásí, že pořízení překladu nepožaduje⁴¹. Podle poznatků krajských soudů přetrvával v roce 1999 nedostatek tlumočnicků z jazyka čínského, vietnamského, rumunského a arabského.

7.3.2. Krajské soudy zdůrazňují i potřebu účinnějšího a důslednějšího ověřování totožnosti obviněných cizinců, a to již na počátku trestního řízení. V roce 1999 vzrostl počet případů, kdy obviněný nemá doklady totožnosti nebo se vykazuje nepravými doklady. V důsledku toho se ztěžuje a prodlužuje realizace uložených trestů vyhoštění a současně tak narůstá i délka vyhošťovací vazby.

7.3.3. Podle údajů ministerstva spravedlnosti bylo po pravomocném rozsudku za spáchání trestného činu vyhoštěno z ČR v roce 1999 1 094 cizinců.⁴² Průměrná délka vyhošťovací vazby (v případě uložení trestu vyhoštění soudem) činila 98 dnů. Průměrná délka vydávací vazby činila 131 dnů.⁴³ V soudní praxi vznikaly výkladové pochybnosti o podmínkách, za nichž lze cizince propustit z vydávací vazby soudem. Nejasnosti se týkaly také otázky, ve které fázi vydávacího řízení může nařídít propuštění z vazby ministr spravedlnosti, a dále toho, do jaké lhůty je třeba rozhodnout o vzetí do vydávací vazby osoby zadržené nebo

⁴⁰ Vláda schválila tuto novelu usnesením ze dne 15. března 2000 č. 283 k návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 152/1994 Sb., o volbách do zastupitelstev v obcích a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění zákona č. 247/1995 Sb., a zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

⁴¹ Vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony (sněmovní tisk š. 383). Vláda návrh předložila Poslanecké sněmovně dne 29. září 1999, první čtení zákona se konalo 20. ledna 2000.

⁴² Soudní vyhoštění cizinců se provádí na základě výkonu trestu vyhoštění, který ukládají soudy rozsudkem v trestním řízení. Trest vyhoštění může soud uložit podle trestního zákona jako trest samostatný nebo vedle jiného trestu.

⁴³ Podle odhadu Ministerstva spravedlnosti se z celkového počtu cca 45000 trestních případů ročně jedná o několik set případů vydání. V konkrétním případě závisí délka vyhošťovací vazby na tom, zda obviněný či odsouzený cizinec s vydáním souhlasí. Pokud ano, odpadá řízení o přípustnosti vydání před soudem (§ 382a trestního řádu). Pokud ne, prodlužuje se pobyt ve vydávací vazbě až do rozhodnutí ministra spravedlnosti o povolení či nepovolení vydání a do následného předání dožadujícímu státu.

zatčené. Tyto problémy budou řešit zpřesňující ustanovení § 380 a § 381 citované novely trestního řádu.⁴⁴

7.4. Sociální a hospodářská práva cizinců

7.4.1. Podle údajů Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí pracovalo a podnikalo legálně (jako zaměstnanci nebo na základě živnostenského oprávnění) k 31. prosinci 1999 v České republice 151 852 cizinců. Z toho 93 466 cizinců mělo platné povolení k zaměstnání nebo byli jako státní občané Slovenské republiky registrováni úřady práce; živnostenské oprávnění mělo 58 386 cizinců. Podle názoru odborníků však značný počet cizinců pracuje v ČR nelegálně, tj. bez platného povolení k zaměstnání nebo živnostenského oprávnění. Nelegální zaměstnání a podnikání cizinců doprovází porušování předpisů pracovněprávních, daňových, o platbě zákonných pojištění, o bezpečnosti práce, o mzdě a o ochraně zdraví ze strany zaměstnavatelů i cizinců. Tyto případy však často zůstávají neodhalené. Ministerstvo práce a sociálních věcí nevede evidenci zjištěných případů porušení práv zaměstnanců - cizinců zaměstnavateli. Znalost této problematiky příslušnými státními orgány tak není dostačující. Přestože z hlediska respektování práv cizinců jejich práva porušují třetí osoby, leží odpovědnost za přijetí zákonných a dalších opatření, které tyto negativní jevy omezí, na státních orgánech.

7.5. Nezákonná migrace

7.5.1. Vážným problémem zůstává nezákonná migrace, a to jak tranzitní, tak cílová. V roce 1999 zjistily příslušné orgány celkem 32 325 osob při nelegálním přechodu státních hranic ČR, což je o 12 347 osob méně než v roce 1998. Tento pokles je však pouze relativní. Po odečtu osob jugoslávské státní příslušnosti z doby kosovského konfliktu lze u osob ostatních státních příslušností konstatovat nárůst nezákonné migrace. Podle údajů policejních orgánů přitom narůstá problém organizovaného nezákonného převaděčství a pašování lidí. Převaděči přitom zneužívají svízelného postavení běženců, což nejednou vede až k ohrožení zdraví a života převáděných osob.

7.5.2. Jak již bylo uvedeno ve zprávě o stavu lidských práv za rok 1998, české státní orgány neprovádějí násilné repatriace do zemí, kde by mohly být zdraví, život nebo svoboda cizinců ohroženy. I v roce 1999 však chyběla zákonná úprava řešení situace osob, které nesplňovaly podmínky pro přiznání azylu, avšak z výše uvedených důvodů nebo z důvodů respektování dalších mezinárodních závazků ČR nemohly být do země původu navráceny. Tento problém řeší nový cizinecký zákon zavedením institutu strpění, jehož konkrétní podobu však již v době přípravy nového zákona o pobytu cizinců kritizovaly některé nestátní organizace zejména proto, že osobám v režimu strpění neumožňuje pracovat.

7.6. Zákazy pobytu, administrativní vyhoštění a vyhošťovací vazba

7.6.1. Podle zákona č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území ČSFR, ve znění pozdějších předpisů, bylo v roce 1999 možné na základě rozhodnutí správního orgánu jako represivní opatření vůči cizincům aplikovat zákaz pobytu a vyhoštění (tzv. administrativní vyhoštění). V průběhu roku 1999 vyslovila cizinecká policie zákaz pobytu 14 539 cizincům. Nejčastějšími důvody pro vyslovení zákazu pobytu na území ČR bylo v roce 1999 porušování pobytového režimu (57,8 procenta) a nedovolený přechod státních hranic (22 procenta).

7.6.2. Administrativní vyhoštění se realizovalo na základě ustanovení § 16 zákona č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území ČSFR, ve znění pozdějších předpisů, a to obvykle v případech, kdy cizinec po předchozím vyslovení zákazu pobytu ve stanovené lhůtě neopustil území ČR a zdržoval se na jejím území nadále protiprávně, resp. na území ČR opakovaně

⁴⁴ Viz poznámku č. 27.

protiprávně vstoupil, popř. již při vyslovení zákazu pobytu existovaly podle názoru cizinecké policie důvodné obavy, že cizinec nebude respektovat rozhodnutí o zákazu pobytu (zejména tehdy, neměl-li žádný doklad totožnosti). V roce 1999 bylo vyhoštěno z ČR celkem 2 985 cizinců, z toho 1 891 cizinců bylo vyhoštěno administrativně pro neoprávněný pobyt, 1 094 cizinců bylo vyhoštěno soudně⁴⁵.

7.6.3. V roce 1999 bylo možné zajistit cizince z důvodu realizace administrativního vyhoštění nebo ke zjištění totožnosti v souladu s ustanovením § 15 odst. 2 zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Lhůta k zajištění cizince mohla trvat 30 dnů od okamžiku omezení osobní svobody. V roce 1999 bylo ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie Policejního prezidia ČR doručeno 1864 žádostí o ověření totožnosti zajištěných cizinců. Doba zajištění cizinců se statisticky nezjišťovala. Podle informací ředitelství služby cizinecké a pohraniční Policejního prezidia ČR se 30 denní lhůta k zajištění cizinců, u kterých se nepodařilo zjistit totožnost, využívala v plném rozsahu.

7.6.4. Podle poznatků nestátních organizací (např. Českého helsinského výboru) v některých případech cizinecká policie nepřihlížela k dopadům udělení zákazu pobytu na rodinný život cizince.

7.7. Integrace cizinců

7.7.1. Nejdůležitější pozitivní změnou v přístupu společnosti k cizincům bylo v roce 1999 zvýšené úsilí státu o vytváření předpokladů a podmínek pro integraci cizinců trvale usdlých v ČR. Dne 7. července 1999 schválila vláda ČR usnesení č. 689 o zásadách koncepce integrace cizinců na území České republiky a o přípravě a realizaci této koncepce. Tím se problematika integrace cizinců, kteří legálně a dlouhodobě žijí na území republiky, stala součástí aktivní politiky vlády ČR.

7.7.2. Přijaté zásady vycházejí zejména z mezinárodních závazků ČR a mezinárodně uznávaných principů a standardů. Aktivní politika vlády směřuje k vytvoření legislativních podmínek ochrany cizinců a jejich základních lidských práv a svobod, včetně politických, hospodářských, sociálních a kulturních práv s ohledem na délku a účel jejich pobytu na území České republiky.

7.7.3. Zásady směřují k podpoře principů rovného přístupu a rovné příležitosti imigrantů na všech úsecích života společnosti. Důraz kladou na možnost imigrantů svobodně se podílet na hospodářském, společenském a veřejném životě, zejména na místní úrovni, a svobodně udržovat vlastní náboženskou a kulturní identitu. Návrh koncepce integrace cizinců na území ČR předloží ministr vnitra do 30. listopadu 2000. Zásadní organizační i věcné aspekty připravovaného návrhu koncepce budou konzultovány v komisi ministra vnitra pro přípravu a realizaci politiky vlády ČR v oblasti integrace cizinců a rozvoje vztahů mezi komunitami. Komise byla ustavena jako poradní orgán ministra vnitra a našly v ní zastoupení všechny důležité vládní a nestátní neziskové organizace, představitelé akademické obce, odborů, imigrantů i ostatních organizací a institucí, které při integraci působí nebo mohou působit. Součástí aktivit ministerstva vnitra je i postupné aktivní zapojování vybraných orgánů územní samosprávy do tvorby a přípravy koncepce.

7.7.4. Přijetí zásad se však v roce 1999 plně nepromítlo širšího legislativního procesu a do procesu přistupování k mezinárodním smlouvám. Docházelo k tomu, že některé orgány státní správy navrhovaly a prosazovaly přijetí zákonných úprav, které tyto zásady nepodporují. To se týká například některých ustanovení nového zákona o pobytu cizinců, jehož novelu hodlá vláda předložit ještě v roce 2000.

⁴⁵ Viz také bod 7.3.3.

7.7.5. Jednou z překážek žádoucí integrace cizinců, kteří na území ČR legálně a dlouhodobě žijí, byla také v roce 1999 skutečnost, že zákon č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území ČSFR, ve znění pozdějších předpisů, neupravoval možnost získání povolení k trvalému pobytu na základě splnění určité doby pobytu na základě povolení k dlouhodobému pobytu. Tito cizinci také nemohli úspěšně žádat o státní občanství České republiky vzhledem k tomu, že zákon o občanství podmiňuje jeho udělení povoleným trvalým pobytem. Nový zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, možnost změny přechodného pobytu na trvalý pobyt na území ČR sice upravil, ale zároveň ke škodě žadatelů stanovil, že doba pobytu před nabytím účinnosti tohoto zákona se do potřebné lhůty nezapočítává.

8. Uprchlíci a jiné osoby, které potřebují mezinárodní ochranu

8.1. Azylová politika státu

8.1.1. V roce 1999 nadále pokračovalo zvyšování počtu žadatelů o postavení uprchlíka, které započalo v říjnu roku 1998. Od 1. ledna 1999 do 31. prosince 1999 požádalo v ČR o přiznání postavení uprchlíka 7 219 osob, což představuje téměř 77 procentní nárůst oproti roku 1998. Nejvíce zastoupenými skupinami žadatelů jsou občané Afghánistánu, Srí Lanky, Indie, Jugoslávie a Iráku. Od roku 1990 do 31. prosince 1999 bylo na území ČR přiznáno postavení uprchlíka 1 898 osobám, z toho bylo od 1. ledna 1999 do 31. prosince 1999 přiznáno postavení uprchlíka 80 osobám.

8.1.2. Zákon č. 498/1990 Sb., o uprchlících, ve znění pozdějších předpisů, byl předmětem kritiky, a to nejen ze strany odborné veřejnosti a nestátních organizací, ale i odboru pro uprchlíky a integraci cizinců ministerstva vnitra, do jehož působnosti problematika uprchlictví spadá. Kritika zákona se týkala např. problému postavení osob, které byly neúspěšnými žadateli o přiznání postavení uprchlíka a následně podaly k Vrchnímu soudu v Praze žalobu proti rozhodnutí správního orgánu⁴⁶. Postavení těchto osob zákon o uprchlících neupravoval. Neupravoval ho ani zákon o pobytu cizinců na území ČSFR, do jehož režimu tito cizinci spadali. Ti pak byli odkázáni na pomoc nestátních humanitárních organizací a na benevolenci státních úřadů. Dalším problémem byla absence právních institutů, které se jeví jako nezbytné pro spravedlivé, ale zároveň co nejrychlejší a z ekonomického hlediska co nejvýhodnější řízení o přiznání postavení uprchlíka, např. institut bezpečných třetích zemí. Některé specifické právní instituty zahrnuté do zákona o uprchlících byly jen těžko uplatnitelné (např. institut žádosti zjevně nedůvodné, nebo problematika ustanovení §20 citovaného zákona).

8.1.3. Tyto nedostatky řeší nový zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o azylu), který nabyl účinnosti dne 1. ledna 2000. Zákon se vyrovnává s požadavky azylové praxe, požadavky *acquis* azylu Evropské unie a zároveň s mezinárodněprávními závazky ČR. Zavádí institut strpění osob, které podaly tzv. správní žalobu, a zároveň upravuje otázku jejich zabezpečení. Nově také upravuje institut zjevně nedůvodných návrhů na zahájení řízení o udělení azylu, zejména s ohledem na nově zavedený institut bezpečné třetí země a bezpečné země původu. Z hlediska ochrany lidských práv lze uvítat, že zákon oproti předchozí právní

⁴⁶ Ustanovení §16 odst. 3 zákona č. 498/1990 Sb., o uprchlících, ve znění pozdějších předpisů, a v souladu s hlavou druhou části páté zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

úpravě rozšiřuje okruh osob, jimž může být udělen azyl za účelem sloučení rodiny⁴⁷, a že se v novém zákoně opět objevuje institut azylu z humanitárních důvodů. Výše uvedený zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR upravuje nové právní instituty, tzv. institut dočasné ochrany a strpění pobytu, což jsou vedle azylu další formy mezinárodní ochrany osob, které ji potřebují.

8.1.4. Problémem zůstává nezávislost přezkumného orgánu rozhodujícího o opravných prostředcích podaných v rámci řízení o udělení azylu (tj. rozkladu). V roce 1999 ustavil ministr vnitra dvě rozkladové komise ministra vnitra v azylovém řízení, a to na základě ustanovení § 61 odst. 2 zákona č. 71/1967 Sb., o správním řízení (správní řád), ve znění pozdějších předpisů. Zřízení komisí, které zahájily svou činnost 1. dubna 1999, směřuje k větší nezávislosti druhého stupně řízení. I nový zákon o azylu upravuje existenci těchto poradních orgánů ministra vnitra. Dvě sedmičlenné komise jsou složeny ze zástupců státních orgánů a nestátních institucí v poměru 3:4. Komplexní vyřešení daného problému závisí na uskutečnění reformy správního soudnictví, kterou připravuje ministerstvo spravedlnosti.

8.1.5. V souvislosti se zvýšením počtu žadatelů o přiznání postavení uprchlíka vznikly z důvodu omezené kapacity spádových základních škol lokální obtíže se zajištěním školní docházky dětí z některých uprchlických zařízení (např. uprchlický tábor Bělá-Jezová). Problémy se na místní úrovni podařilo vyřešit⁴⁸; situace však svědčí o nutnosti systémového přístupu, který připravuje ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v návaznosti na zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů (zákon o azylu). Ustanovení § 80 odst. 4 tohoto zákona ukládá ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy zajistit v příslušné základní škole podmínky pro vzdělávání školou povinných dětí účastníků řízení o udělení azylu. Nová právní úprava tak zajišťuje realizaci práva na vzdělání a povinné školní docházky u této skupiny dětí v souladu s čl. 33 odst. 1 Listiny.

8.1.6. I v roce 1999 pokračovala vláda ČR v programu integrace uprchlíků a osob se zdravotním postižením, kterým předtím poskytovala ČR dočasné útočiště na svém území, a uvolnila finanční prostředky ve výši 21 200 tis. Kč pro zabezpečení integrace maximálního počtu 180 oprávněných osob⁴⁹. Na základě poskytnutých nabídek uzavřely v roce 1999 okresní úřady (a v případě statutárních měst ministerstvo vnitra) 53 smluv s obcemi o poskytnutí finančních příspěvků na zajištění integrace celkem 129 uprchlíků a zdravotně postižených osob.

8.2. Kosovo a Česká republika (poskytování dočasného útočiště)

Do řešení katastrofálního postavení kosovských Albánců se v roce 1999 zapojila i Česká republika. Pomoc ČR lze rozdělit do několika fází:

- Usnesení vlády ze dne 21. dubna 1999 č. 378 o poskytování dočasného útočiště na území České republiky do 31. prosince 1999 občanům Svazové republiky Jugoslávie z provincie Kosovo.
- Evakuace občanů SRJ z provincie Kosovo a jejich pobyt v ČR - v rámci programu humanitárních evakuací, ve spolupráci s Úřadem vysokého komisaře OSN pro uprchlíky

⁴⁷ Viz ustanovení § 13 zákona č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o azylu).

⁴⁸ V roce 2000 se bude z přidělených finančních prostředků realizovat přístavba ZŠ v Bělé pod Bezdězem.

⁴⁹ Usnesení vlády ze dne 16. prosince 1998 č. 847 o zabezpečení integrace osob s přiznaným postavením uprchlíka a cizinců, kterým bylo v důsledku jejich zdravotního postižení uděleno povolení k trvalému pobytu na území České republiky v roce 1999.

(UNHCR) a Mezinárodní organizací pro migraci (IOM) byly do ČR přepraveny 822 osoby, zejména děti, ženy a staré osoby.

- Dobrovolná repatriace osob, jejímž cílem bylo převést ty osoby, které si to přejí, zpět do Kosova. Sama repatriace znamenala nejenom jejich leteckou dopravu do Makedonie a dále dopravu autobusy zpět do Kosova (organizováno IOM), ale také vydání osobních dokladů osobám, které žádné podobné doklady neměly, vybavení repatriovaných osob částkou 1.000,- DM na osobu a v neposlední řadě také jejich vybavení léky, a to na dobu tří měsíců po příjezdu do jejich domovů.

V roce 1999 byla v rámci humanitární pomoci rovněž poskytnuta zdravotní péče kosovským Albáncům, kteří byli převezeni do ČR právě za účelem léčení v českých zdravotnických zařízeních.

9. Diskriminace a rasismus

Podrobnou informaci o diskriminaci a rasismu v České republice obsahuje též třetí a čtvrtá periodická zpráva České republiky o plnění závazků plynoucích z Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace. (viz bod 1.1.7.)

9.1. Rasová diskriminace

9.1.1. V roce 1999 vypracoval zmocněnec vlády pro lidská práva 2. a 3. průběžnou zprávu o plnění závazků plynoucích z Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace. Tuto zprávu vzala vláda na vědomí v listopadu 1999; následně ji Česká republika předložila Výboru pro odstranění rasové diskriminace, který je kontrolním mechanismem této Úmluvy.

9.1.2. Usnesením ze dne 28. července 1999 č. 796 vyslovila vláda souhlas s tím, aby Česká republika učinila prohlášení podle čl. 14 Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace. Vláda předložila materiál ke schválení Poslanecké sněmovně; ta jej do konce roku 1999 neprojednala. V souladu s čl. 14 výše zmíněné Úmluvy přijímá a projednává Výbor pro odstranění rasové diskriminace oznámení jednotlivců nebo skupin osob o porušování práv zakotvených v Úmluvě. Oznámení je možno učinit (podle čl. 14 odst. 2) po vyčerpání všech dostupných vnitrostátních opravných prostředků nebo (podle čl. 14 odst. 5) tehdy, není-li stěžovatel dostatečně uspokojen rozhodnutím vnitrostátního kontrolního mechanismu, a to ve lhůtě šesti měsíců od rozhodnutí vnitrostátního orgánu.

9.1.3. Jedinou zásadní změnou v oblasti rasové diskriminace a jejího postihu bylo v roce 1999 přijetí zákona č. 167/1999 Sb., jímž se mění zákon o zaměstnanosti. Zákaz diskriminace, který byl v původní normě obsažen pouze v preambuli a z hlediska praktického prosazení byl tedy neúčinný, byl přenesen do textu § 1 odstavce 1 a 2 zákona o zaměstnanosti. Od 1. října 1999, kdy zákon nabyl účinnosti, je možno při porušení tohoto zákazu, které zjistí úřad práce, uložit pokutu za porušení pracovněprávního předpisu. Naproti tomu však tentýž zákon přináší značné omezení cizincům, kteří mohou obdržet pracovní povolení maximálně na tři po sobě jdoucí roky.

9.1.4. Problematické zůstávají zejména možnosti postihu rasové diskriminace ve službách, které se nadále opírají jen o ustanovení zákona č. 64/1986 Sb., o České obchodní inspekci (ČOI), v návaznosti na zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, ve znění pozdějších předpisů⁵⁰. O rasové diskriminaci ve službách se zmiňují mnozí integrovaní a úspěšní

⁵⁰ Trestněprávní postih této diskriminace podle § 198a trestního zákona nebyl v roce 1999 uplatněn, s výjimkou hostinského z Rokycan, stíhaného již čtyři roky pro pokyn k neobsluhování Romů.

Romové, anebo cizinci, kteří se Romům pouze podobají. Mezi těmi, kdo diskriminaci ve službách oznámili, byli v roce 1999 například člen RLP Ind Kumar Vishwanathan v Ostravě a britský diplomat Tony Brennan, jehož indičtí kolegové nebyli vpuštěni na pražskou diskotéku. V obou těchto případech nicméně dospěla ČOI k závěru, že na základě jejich svědectví nemůže pokutu uložit, neboť inspektoři shledali, že jiné osoby tmavé pleti v těchto podnicích při kontrole obsluhovány byly⁵¹.

9.1.5. Ve smyslu Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace lze ovšem za diskriminaci podle etnického původu, respektive státní příslušnosti, považovat i dvojí ceny pro české občany a cizince. ČOI dvojí ceny za stejné služby postihuje navzdory „liberálnímu“ výkladu ministerstva financí, které dvojí ceny toleruje. Obtížné je také prošetřování skryté diskriminace cizinců (např. v podobě nesprávného účtování); i proto se počet plně prokázaných podání pohybuje kolem 10 procent.

9.2. Rasisticky motivované trestné činy

9.2.1. Problematikou rasisticky motivované trestné činnosti se podrobně zabývá Zpráva o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií nebo páchaných příznivci extremistických skupin a o aktivitách extremistických uskupení na území ČR v roce 1998, kterou předloží vládě ministr vnitra ve spolupráci s ministrem spravedlnosti v termínu do 30. června 2000. Podle údajů Úřadu vyšetřování pro ČR se výskyt rasisticky motivované trestné činnosti v roce 1999 oproti předchozímu roku zvýšil: počet trestních věcí vzrostl ze 157 na 198, počet trestných činů ze 285 na 371⁵². Vzhledem k tomu, za jaké trestné činy jsou obvinění stíháni, se na tomto zvýšení zřejmě podílí důslednější práce orgánů činných v trestním řízení. Zvýšil se totiž zejména počet osob trestně stíhaných pro trestný čin podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů (§ 261 trestního zákona), u nichž nedošlo k útoku na konkrétní osoby; pachatelé většinou provolávali Sieg heil nebo nosili nacistickou symboliku. U několika závažných násilných útoků proti Romům a cizincům se však opět projevila bagatelizace ze strany orgánů činných v trestním řízení⁵³.

9.2.2. V roce 1999 nebyla na území České republiky spáchána žádná vražda s rasistickým motivem. Přes tuto skutečnost však došlo na území ČR k závažným případům, které jsou ve stadiu vyšetřování. Bezesporu mezi ně patří skinheadský útok na romské hosty v českobudějovické restauraci Modrá hvězda a útok maskovaných mužů na romské a smíšené rodiny obývající usedlost Dvorek na Třebíčsku, který byl iniciován majitelem usedlosti.

9.2.3. Naprostou většinu osob obviněných z trestných činů s rasistickou motivací tvoří příslušníci neofašistických skupin – skinheadi. Oběťmi verbálních i fyzických útoků byli i v roce 1999 nejčastěji Romové, v některých případech cizinci tmavé pleti. Mezi osobami stíhanými pro rasisticky motivovanou trestnou činnost jsou zastoupeni též Romové, z nichž většina je stíhána pro verbální rasistické projevy. Je však nutno odmítnout zkreslené zprávy

⁵¹ ČOI hodnotí diskriminaci jako prokázanou tehdy, prokáže-li se při kontrole provedené jejími inspektory, mezi nimiž jsou i příslušníci romské menšiny.

⁵² Použité údaje Úřadu vyšetřování pro ČR neodrážejí počet spáchaných trestních věcí v daném roce, ale počet šetřených trestních věcí, kde se tudíž objevují i trestní věci z minulých let. Z tohoto důvodu je nelze považovat za oficiální statistiky.

⁵³ Příklad bangladéského občana M. A. U., který byl v Praze dvakrát v průběhu roku 1999 surově napaden skinheady; vyšetřování případu zbití amerického učitele R. J. v Hodoníně; útok na usedlost Dvorek na Třebíčsku; pokračování případu smrti Milana Lacka v Orlové (1998), kde Krajský soud v Ostravě 30. dubna 1999 zrušil rozsudek Okresního soudu v Karvině s tím, že konstatoval „široké mezery ve vyšetřování“; tvrzení policie v Ústí nad Labem, podle něhož se u skinheadských útoků proti Romům často nepodaří prokázat rasistickou motivaci. Některé brutální útoky, jež si vyžadají pracovní neschopnost kratší než sedm dní, bývají řešeny jako přestupky, protože je rasistická motivace přes svědectví napadených označena za neprokázanou, a to i v případě osob hlásících se symbolikou a výroky ke skinheadskému hnutí.

ve sdělovacích prostředcích, které vyvolávají dojem, že se rasistických projevů dopouštějí Romové ve stejné nebo větší míře než příslušníci majority.

9.2.4. I v roce 1999 pokračovalo vydávání tiskovin s rasistickým obsahem. Dne 23. června 1999 byl jeden z vedoucích představitelů Sdružení pro republiku – republikánské strany Československa a místopředseda Republikánské mládeže Tomáš Kebza odsouzen podle § 260 trestního zákona za dva antisemitské články ve stranickém týdeníku Republika ke třem rokům odnětí svobody s podmíněným odkladem na pět let s dohledem a k zákazu publikační činnosti na 10 let. Za antisemitské články je trestně stíhán též vydavatel deníku Špígl Ladislav Froněk. Z trestných činů podněcování k národnostní a rasové nenávisti podle § 198a odst. 1 trestního zákona, podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů podle § 260 odst. 1, 2 písm. a) trestního zákona a hanobení národa, rasy a přesvědčení podle § 198 odst. 1, písm. a) trestního zákona byl 7. prosince 1999 obviněn předseda občanského sdružení Národní aliance Vladimír Skoupý za vydávání nepokrytě antisemitského časopisu Vlajka. (Vladimír Skoupý, který byl již v roce 1996 za brutální útok na romskou ženu s malými dětmi odsouzen k podmíněnému trestu, byl 1. listopadu 1999 obviněn též podle § 198 odst. 1 písm. a) trestního zákona, protože veřejně popíral holocaust.) Policie též několikrát úspěšně zasáhla proti šíření nelegálních neofašistických tiskovin a propagačních materiálů. Rasistické projevy šířené prostřednictvím internetu však dosud postiženy nebyly.

9.2.5. Krajně pravicové skupiny projevovaly po celý rok 1999 značnou aktivitu v podobě veřejných shromáždění a demonstrací. Hlavními organizátory demonstrací zjevně neonacistického charakteru, na nichž shromáždění skinheadi používali nacistickou symboliku a otevřeně hlásali antisemitské myšlenky, přitom byla registrovaná občanská sdružení, zejména Národní aliance. Část veřejnosti v této souvislosti kritizovala orgány veřejné správy i policii za to, že nerozpustily veřejná vystoupení neofašistických či neonacistických skupin, v jejichž průběhu řečníci šířili rasovou nenávist a vyzývali k omezení práv a svobod občanů.

9.2.6. Dvě z registrovaných občanských sdružení, Národní aliance a Vlastenecká fronta, byla ministerstvem vnitra na základě usnesení vlády č. 789/1999 v říjnu a listopadu 1999 upozorněna na to, že svou činností porušují zákon. Obě sdružení byla upozorněna na některé body své činnosti - Vlastenecká fronta na pasáže ze svého Akčního programu, Národní aliance na rasistické a antisemitské články v periodiku Vlajka. Vlastenecká fronta svůj program upravila⁵⁴, Národní aliance zastavila vydávání Vlajky.

9.2.7. Ministerstvo vnitra připravilo vládní návrh zákona o spolcích a změně některých dalších zákonů (zákon o spolcích), který předpokládá možnost rozpustit spolek bez předchozí výzvy k upuštění od vyvíjení nedovolené činnosti, jestliže spolek veřejně podněcuje k popírání práv a svobod občanů či veřejně rozněcuje nenávist a nesnášenlivost. Proti rozhodnutí ministerstva bude možno podat opravný prostředek k soudu; činnost spolku bude do nabytí právní moci rozhodnutí pozastavena. Záměrem navrhované úpravy je umožnit účinnější postup proti spolkům vyvíjejícím nedovolenou činnost.

9.3. Preventivní opatření

9.3.1. Usnesení vlády č. 789 ze dne 28. července 1999, *o opatřeních proti hnutím směřujícím k potlačení práv a svobod občanů*, uložilo koncepční úkoly ministrům školství, mládeže a tělovýchovy, vnitra a spravedlnosti i zmocněnci vlády pro lidská práva. Většina těchto úkolů má preventivní charakter. Kladou důraz na toleranci a multikulturalitu ve vzdělávání na základních a středních školách, ale i ve školení policistů, státních zástupců a soudců. Na základě téhož usnesení vypracoval zmocněnec pro lidská práva v součinnosti s ministerstvem

⁵⁴ Vlastenecká fronta byla již v roce 1995 upozorněna na pasáž ve svém programu, neslučitelnou s podmínkami registrace, kterou odstranila.

spravedlnosti a ministerstvem práce a sociálních věcí také resocializační program pro pachatele méně závažných trestných činů s rasistickou motivací, použitelný v trestním řízení.

9.3.2. V lednu 1999 schválila vláda realizaci kampaně proti rasismu, na kterou uvolnila prostředky ve výši 10 milionů Kč⁵⁵. Kampaň je první výchovně-vzdělávací akcí tohoto rozsahu, financovanou z veřejných prostředků; jejím realizátorem je však nestátní subjekt vybraný v obchodní veřejné soutěži. Kampaň, označená jako Projekt tolerance, byla zahájena 2. prosince 1999 a skládá se z části mediální (soustavné poskytování informací o problémech menšin a cizinců i o pozitivních projektech směřujících k překonání těchto problémů), reklamní (plakáty, televize, rozhlas, vyjádření populárních hudebníků, animovaný film) a vzdělávací (diskuse na středních školách a učilištích, školení učitelů), která je realizována za podpory ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

10. Hospodářská, sociální a kulturní práva

Podrobnou informaci o hospodářských, sociálních a kulturních právech obsahuje též úvodní zpráva České republiky o opatřeních přijatých k plnění závazků podle Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech za období od 1. ledna 1993 do 31. prosince 1999 (viz bod 1.1.7.).

10.1. Úvodní zpráva České republiky o opatřeních přijatých k plnění závazků podle Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech za období od 1. ledna 1993 do 31. prosince 1999, bude v souladu s plánem nelegislativních úkolů vlády⁵⁶ předložena k projednání vládě do konce dubna roku 2000. S ohledem na rozsah úvodní zprávy a šíři práv, která jsou Paktem zaručena, upozorňuje tento text pouze na některé vybrané problémy.

10.2. Diskriminace v přístupu k zaměstnání

10.2.1. Novela zákona o zaměstnanosti, která nabyla účinnosti dne 1. října 1999, v ustanoveních § 1 zakazuje nejen diskriminaci v přístupu k zaměstnání, ale také diskriminační nabídky zaměstnání, bránící zásadě rovného přístupu. Problémy s uplatněním práva na rovný přístup k zaměstnání mají především tzv. rizikové skupiny obyvatelstva - mladí lidé bez praxe, ženy s malými dětmi, zdravotně postižení, osoby v předdůchodovém věku, osoby s nízkou nebo žádnou kvalifikací a příslušníci romské menšiny (viz též bod 6.2.3.1 a bod 9.1.3.).

10.3. Odměna za práci

10.3.1. Minimální mzda

10.3.1.1. Zákoník práce, zákon o mzdě a zákon o platu stanoví, že mzda (plat) nesmí být nižší než minimální mzda. Výši minimální mzdy stanoví vláda nařízením. Od července 1999 činila minimální mzda 3600 Kč pro zaměstnance odměňované měsíční mzdou nebo 20 Kč za každou hodinu odpracovanou zaměstnancem v rámci stanovené pracovní doby. Od ledna roku 2000 vláda stanovila minimální mzdu na 4000 Kč, resp. 22,30 Kč. Po odvedení sociálního a zdravotního pojištění a zálohy na daň z příjmu fyzických osob je však zaměstnanci, příjemci minimální mzdy, vyplácena mzda, která nedosahuje stanovené výše životního minima jednotlivce.

⁵⁵ Usnesení vlády ze dne 11. ledna 1999 č. 34.

⁵⁶ Usnesení vlády ze dne 28. června 1999 č. 661, o plánu nelegislativních úkolů vlády na 2. pololetí 1999 a výhledu na první pololetí 2000.

10.3.1.2. Vláda si je problému spojeného s minimální mzdou vědoma, ve svém programovém prohlášení se zavázala postupně (nejpozději do roku 2002) zvýšit minimální mzdu nad úroveň životního minima samostatně žijící dospělé osoby. Zároveň je zvýšení minimální mzdy obsaženo také v Národním plánu zaměstnanosti s cílem zvýhodnit osoby ekonomicky aktivní před osobami neaktivními, resp. zvýšit váhu pracovních příjmů ve vztahu k příjmům sociálním.

10.3.1.3. Počet příjemců minimální mzdy a minimálního mzdového tarifu pro první tarifní stupeň je poměrně omezený. Z údajů Informačního systému ministerstva práce a sociálních věcí, který zahrnuje zhruba jeden milion zaměstnanců, vyplývá, že hodinovou mzdu do 23 Kč, tj. maximálně 4140 Kč za měsíc, pobíralo v druhém čtvrtletí roku 1999 pouze 0,3 procent zaměstnanců. Četnější výskyt nízkých mezd je v menších organizacích - podle průzkumu, provedeného v březnu 1999 úřady práce, zejména v organizacích do 50 zaměstnanců: v nich pobíralo mzdu do 4000 Kč měsíčně zhruba 4,7 procent zaměstnanců.

10.3.2. Nevyláčení mezd

10.3.2.1. V podnikové i podnikatelské praxi se vyskytují zaměstnavatelé, kteří vůči svým zaměstnancům neplní povinnost zaručenou Listinou, zákoníkem práce a dalšími zákony, především zákony o mzdě (platu), odměně za pracovní pohotovost a o průměrném výdělku: poskytovat za vykonanou práci mzdu nebo plat. Zaměstnanci nejsou v tomto případě dostatečně chráněni právními předpisy. Dosavadní právní úprava, která má zajišťovat zaměstnancům, jimž zaměstnavatel nevyplácí mzdu, uspokojení jejich mzdových nároků, se vztahuje pouze na rozsah působnosti zákona o konkursu a vyrovnání. Přestože své mzdové nároky mohou uplatňovat v konkursním řízení jako přednostní pohledávky, je taková ochrana zdoluhavá, obtížná a pro zaměstnance málo účinná.

10.3.2.2. Absence nezávislého garančního fondu při nesolventnosti zaměstnavatele byla také předmětem kritiky v pravidelné zprávě Evropské komise o České republice za rok 1999. V prosinci 1999 předložil vládě ministr práce a sociálních věcí návrh zákona o ochraně zaměstnanců při platební neschopnosti zaměstnavatele. Uvedený návrh zákona je navíc potřebný z hlediska vytváření souladu vnitrostátního právního řádu s právem Evropských společenství⁵⁷.

10.4. Životní minimum

10.4.1. Částky životního minima se zvyšují s ohledem na růst úhrnného indexu spotřebitelských cen. Poslední úpravu provedla vláda nařízením č. 42/1998 Sb., kterým částky životního minima s účinností od 1. dubna 1998 zvýšila. Po naplnění zákonné valorizační podmínky v lednu t.r. bude životní minimum zvýšeno s účinností od 1. dubna 2000.

10.4.2. Životní minimum je kritériem, jehož hlavní funkcí je posouzení příjmové nedostatečnosti pro potřeby sociální ochrany občana nebo rodiny před hmotnou nouzí. Pomoc je poskytována formou dávek sociální péče na základě zákona o sociální potřebnosti, které doplňují nedostatečný příjem občana a jeho rodiny zpravidla do výše životního minima. Dávky mohou být poskytovány i nad úroveň životního minima, pokud jsou při individuálním posouzení sociální a ekonomické situace domácnosti uznány její odůvodněně vyšší základní životní potřeby související např. s lékařsky doporučeným dietním stravováním, vyššími náklady na bydlení apod. Životní minimum se využívá rovněž při zjišťování nároku na některé dávky systému státní sociální podpory, které jsou určeny zejména rodinám s dětmi ve stanovených sociálních situacích, a tvoří základ pro výpočet většiny těchto dávek. Sociální

⁵⁷ Směrnice rady ES č. 80/987/EEC ze dne 20. října 1980 se týká ochrany zaměstnanců v případě platební neschopnosti zaměstnavatele.

dávky související s úrovní životního minima jsou zejména u početnějších domácností demotivační ve vztahu k příjmům ze zaměstnání.

10.4.3. Výdaje na státní sociální podporu činily v roce 1999 31,3 miliard Kč (1,69 procent HDP), což bylo 3,4 krát více než činily výdaje na dávky sociální péče (9,27 miliard Kč, t.j. 0,50 procent HDP) určené zejména k ochraně před hmotnou nouzí.

10.5. Dávky státní sociální podpory

10.5.1. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, podmiňuje nárok na dávky státní sociální podpory mimo jiné hlášením k trvalému pobytu⁵⁸ oprávněné osoby i osob společně posuzovaných. Přestože podmínku může ministr práce a sociálních věcí i okresní úřad za určitých okolností prominout, odmítnutí žadatelé o této možnosti často nevědí a pracovníci okresních úřadů je na ni někdy neupozorní. V důsledku platného znění tak mohlo docházet k tvrdému postupu v případech, kdy oprávněná osoba splňovala podmínku hlášení k trvalému pobytu dle zvláštních předpisů, ale osoba s ní společně posuzovaná tuto podmínku nesplňovala.

10.5.2. V souvislosti s novým zákonem o pobytu cizinců na území ČR připravuje ministerstvo práce a sociálních věcí věcný záměr novely zákona o státní sociální podpoře, jímž podmínky vzniku nároku na tyto dávky změní. Věcný záměr předloží ministr práce a sociálních věcí k projednání vládě do konce března 2000, předpokládané datum nabytí účinnosti je rok 2002.

10.6. Zákon o sociální pomoci

10.6.1. Vláda dne 24. února 1999 rozhodla, že zákon o sociální pomoci nebude přijat v podobě kodexu sociální pomoci. Ministerstvo práce a sociálních věcí proto vytvořilo 18 pracovních skupin, které se zabývají vytvořením definic a standardů jednotlivých komplexů sociálních služeb. Skupiny jsou složeny ze zástupců státní správy a nestátních neziskových organizací, které poskytují sociální služby. Rozpracovaný zákon o sociální pomoci předloží ministr práce a sociálních věcí vládě v roce 2001. Zákon o sociální pomoci by měl, mimo jiné, změnit tok finančních prostředků z institucí na klienty, a tak dát zdravotně postiženým možnost vybrat si individuálně vyhovující typ služby. Návrh bude rovněž vymezovat poskytování sociálních služeb nestátními subjekty. Odborníci a zástupci občanských sdružení na tento nedostatek upozorňují již několik let.

10.7. Bydlení

10.7.1. Česká republika chápe právo na bydlení jako deklaratorní, nenárokové, vyjadřující závazek státu usilovat o zajištění rovného přístupu všech lidí k obydlí.

10.7.2. V České republice žije podle odhadů nestátních organizací přibližně 100 tisíc bezdomovců⁵⁹. Jsou mezi nimi lidé, kteří opustili ústavy sociální péče, vyhnání z rodin, ale také lidé, kteří opustili svá bydliště z vlastního rozhodnutí. Velká část bezdomovců je závislá na pomoci charitativních organizací, zřizujících pro ně azylové domy. Dlouhodobě je toto řešení nepostačující, na úrovni státní správy však dosud neexistují opatření, která by umožnila účinně pomáhat těmto skupinám obyvatelstva.

⁵⁸ Podle právní úpravy platné do 31. prosince 1999 se na stejnou úroveň jako trvalý pobyt kladl také dlouhodobý pobyt udělený cizincům podle zákona č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Zvláštní režim platil pro děti svěřené do náhradní rodinné péče (§ 7a cit. zákona), u nichž se podmínka hlášení k trvalému pobytu nevyžadovala. Také uprchlík podle zákona č. 498/1990 Sb., o uprchlících, ve znění pozdějších předpisů, se považoval za osobu s povoleným trvalým pobytem.

⁵⁹ Viz také Horáková, M.: Současné podoby bezdomovectví v České republice, VÚPSV, Praha 1997.

10.8. Omezení práv podle Paktu v ozbrojených silách

10.8.1. Do 30. listopadu 1999 nesměli vojáci z povolání vykonávat soustavnou výdělečnou činnost na základě pracovního nebo obdobného poměru ani provozovat živnost nebo jinou podnikatelskou činnost⁶⁰. Zároveň vojáci z povolání nesměli být členy řídicích a kontrolních orgánů právnických osob, pokud cílem činnosti těchto právnických osob je dosahování zisku. Dnem 1. prosince 1999 se tento právní režim změnil z absolutního zákazu ve fakultativní povolení ze strany služebního orgánu za zákonem stanovených podmínek. V souladu s ustanovením § 47 zákona č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, voják z povolání může výjimečně vykonávat výdělečnou činnost pouze s písemným souhlasem služebního orgánu, neovlivní-li tato činnost výkon jeho služby nebo jiný důležitý zájem ozbrojených sil.

10.9. Zdravotně postižení

10.9.1. Nový zákon č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech, nově umožňuje vydávat občanské průkazy i osobám zbaveným způsobilosti k právním úkonům, o což léta usilovali zastánci práv mentálně postižených.

10.9.2. V roce 1999 nabyl účinnosti zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů, který staví český znakový jazyk na úroveň českého jazyka a uznává právo neslyšících na jeho používání, právo na vzdělávání ve znakovém jazyce a právo na tlumočníky. Podle ustanovení § 9 citovaného zákona mají rodiče dětí, u kterých byla diagnostikována praktická nebo úplná hluchota, právo na bezplatnou výuku v kurzech znakové řeči.

10.9.3. V roce 1999 zahájilo ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy experimentální ověřování vzdělávání dětí těžce zdravotně postižených (kombinované tělesné a mentální postižení) v rehabilitačních třídách zřizovaných při pomocných školách. V těchto třídách jsou vzdělávány děti dosud osvobozované od školní docházky.

10.9.4. Ve snaze zvýšit zaměstnanost zdravotně postižených byla povinnost zaměstnavatelů zaměstnávat určité procento zaměstnanců se změněnou pracovní schopností převedena z pouhého nařízení vlády přímo do zákona č. 167/1999 Sb., kterým se mění zákon o zaměstnanosti. Přesto ze statistických údajů vyplývá, že nezaměstnanost zdravotně postižených narůstá. V posledních letech prudce stoupá počet občanů se změněnou pracovní schopností, přestože počet volných pracovních míst je dle údajů úřadů práce stále stejný. K 31. prosinci 1998 bylo v České republice 48 951 občanů se změněnou pracovní schopností, volných míst (registrovaných na úřadech práce) pro tyto občany však bylo celkem 1 242 (viz Statistická ročenka České republiky 1999).

10.9.5. Dne 5. května 1999 schválila vláda usnesení č. 418, ve kterém uložila ministrovi práce a sociálních věcí zpracovat do poloviny roku 2000 návrh „Koncepce ucelené rehabilitace“. MPSV poté zřídilo meziresortní komisi pro ucelenou rehabilitaci, která má připravit první verzi materiálu, jež bude předmětem dalšího meziresortního jednání. S tímto problémem souvisí i otázka vícezdrojového financování rehabilitace cestou úrazového pojištění. MPSV má v koncepci resortu schválené usnesením vlády uloženo urychleně podporovat vznik nového systému úrazového pojištění, který bude svými podmínkami pozitivně motivovat k prevenci pracovních úrazů a nemocí z povolání.

⁶⁰ Zákon č. 76/1959 Sb., o některých služebních poměrech vojáků, ve znění pozdějších předpisů.

11. Komunita gayů a lesbických žen

11.1.1. Gay a lesbická menšina v roce 1999 nadále usilovala o přijetí zákona, jenž by právně vymezil partnerské soužití osob téhož pohlaví. Skupina poslanců předložila dne 4. února 1999 poslanecký návrh zákona o partnerském soužití osob téhož pohlaví a o změně a doplnění některých zákonů. Vláda svým usnesením ze dne 10. března 1999 č. 189 vyjádřila s návrhem zákona souhlas. Poslanecká sněmovna nicméně návrh dne 2. prosince 1999 zamítla. Gayové rovněž považují za diskriminaci, že je u dárců krve požadováno, aby uváděli, zda neměli homosexuální pohlavní styk. Rizikovým faktorem pro infekci HIV je totiž především promiskuita, ne homosexuální orientace.

12. Spolupráce ústředních orgánů státní správy s nestátními neziskovými organizacemi

12.1. Dne 31. května 1999 vzala vláda usnesením č. 537 na vědomí zprávu o spolupráci ústředních orgánů státní správy s nestátními neziskovými organizacemi, které sledují situaci v oblasti lidských práv. Předsedovi Rady vlády pro nestátní neziskové organizace (dále „RNNO“) jím vláda uložila, aby průběžně aktualizoval adresář nestátních neziskových organizací (dále jen „NNO“), které sledují situaci v oblasti lidských práv, a dle potřeby jej poskytoval ústředním orgánům státní správy. Zmocněnci vlády pro lidská práva a předsedovi RLP zároveň uložila, aby sledoval spolupráci ústředních orgánů státní správy s nestátními neziskovými organizacemi, které se zabývají situací v oblasti lidských práv a zhodnotil stav do 31. března každého roku ve zprávě o dodržování lidských práv v České republice.

12.2. V roce 1998 pověřila vláda RNNO, aby ve dvou etapách rozdělila finanční prostředky získané prodejem akcií určených pro akciovou společnost Nadační investiční fond⁶¹. Prostředky byly určeny výhradně k navýšení nadačního jmění tak, aby nadace mohly dalším subjektům z tohoto jmění rozdělovat pouze každoroční výnos. V roce 1999 RNNO přerozdělila v první etapě 500 mil. Kč. Přestože usnesení vlády č. 360 stanovilo, že finanční prostředky budou do jednotlivých oblastí rozděleny rovným dílem, prostředky v oblasti ochrany lidských práv získala pouze Nadace rozvoje občanské společnosti, a to v částce oproti ostatním oblastem poloviční. Důvodem bylo i to, že v dané době neexistovaly další nadace, které by o příspěvek žádaly a zároveň splňovaly podmínky stanovené k získání finančního příspěvku. Dne 5. května 1999 schválila vláda usnesením č. 422 nejen výsledky výběrového řízení na rozdělení finančních prostředků ve výši 500 mil. Kč, ale také vyhlášení doplňkových výběrových řízení, a to pro oblast ochrany lidských práv v částce 47 619 046 Kč a oblast ochrany životního prostředí ve stejné výši. Výsledky výběrového řízení schválila Poslanecká sněmovna usnesením ze dne 8. července 1999 č. 413. Zároveň ale rozhodla o tom, že částka 95 238 092 Kč bude přerozdělena mezi jiné oblasti. Vládu požádala, aby jí do 30. září 1999 předložila návrh pravidel dalšího rozdělování prostředků NIF⁶². Dne 29. září 1999 přijala vláda usnesení č. 1002 o návrhu základních pravidel na rozdělení finančních prostředků získaných prodejem akcií určených pro Nadační investiční fond v druhé etapě⁶³.

⁶¹ Usnesení vlády ze dne 27. května 1998 č. 360.

⁶² Současně ale doporučila, aby v druhé etapě rozdělování finančních prostředků získaných prodejem akcií určených pro NIF, která bude zahájena koncem roku 2000, byla oblast ochrany lidských práv zvláště zohledněna. Způsob, jakým bude toto doporučení Poslanecké sněmovny uplatněno ve výběrovém řízení a jeho vyhodnocování ve druhé etapě, navrhne pracovní skupina RNNO, která druhou etapu rozdělení příspěvku kategorie NIF připravuje.

⁶³ Pravidla předložená vládou Poslanecká sněmovna schválila usnesením ze dne 9. prosince 1999 č. 699.

12.3. V současné době neexistuje ucelený, průběžně aktualizovaný a veřejně dostupný informační systém o NNO, a to nejen v oblasti ochrany lidských práv. Dílčími systémy (většinou formou adresářů) disponuje ministerstvo vnitra (řádně registrovaná občanská sdružení), ministerstvo spravedlnosti (registrované nadace a obecně prospěšné společnosti vedené obchodním rejstříkem), RNNO a některé nestátní subjekty. Dostupné seznamy postrádají členění jednotlivých neziskových organizací podle zaměření či náplně jejich činnosti. Všechny uvedené registry obsahují zastaralé a nekompletní informace. Vláda proto dne 22. prosince 1999 přijala usnesení č. 1357 ke *zřízení a provozování veřejně přístupného informačního systému o nestátních neziskových organizacích*, kterým schválila zřízení a provozování veřejně přístupného systému o NNO a zároveň uložila místopředsedovi vlády a ministru financí adaptovat do 30. září 2000 systém centrální evidence dotací z rozpočtu ministerstva financí tak, aby použití výše uvedeného systému vyhovoval.

12.4. Míra spolupráce jednotlivých ústředních orgánů státní správy s NNO vyplývá z jejich působnosti i priorit jednotlivých resortů v daném období. Grantovými programy podporovalo v roce 1999 činnosti NNO celkem dvanáct ministerstev. Rozsáhlé dotační programy pro oblast ochrany lidských práv, které NNO vysoce hodnotí, vypsalo v roce 1999 zejména ministerstvo vnitra (odbor prevence kriminality, odbor pro uprchlíky a odbor integrace cizinců), ministerstvo kultury (odbor regionální a menšinové kultury, odbor církví) a ministerstvo práce a sociálních věcí (odbor sociálních služeb).

12.5. Závažným nedostatkem dotačních programů jednotlivých resortů ve vztahu k nestátnímu neziskovému sektoru je přetrvávající tendence finančně podporovat výhradně občanská sdružení. Mnozí poskytovatelé grantů tak nadále přehlíží jiné formy nestátních organizací, např. obecně prospěšné společnosti či církevní účelová zařízení. Ačkoli se zásady poskytování dotací občanským sdružením⁶⁴ již v názvu omezují výhradně na tuto formu NNO, rozpočtová pravidla poskytování dotací obecně prospěšným společnostem, účelovým zařízením církví či nadacím umožňují. Při poskytování dotací ze státního rozpočtu ostatním právnickým a fyzickým osobám se postupuje podle zásad pro poskytování a čerpání neinvestičních dotací ze státního rozpočtu⁶⁵. Výjimkou jsou nové programy, které v roce 1999 otevřelo např. ministerstvo práce a sociálních věcí či (u některých vyhlášených témat) ministerstvo kultury, jež v rámci těchto zásad namísto statusu předkladatele zohledňuje především kvalitu projektu, či ministerstvo zdravotnictví (spolupráce s humanitárními a církevními organizacemi).

12.6. S výjimkou odboru pro uprchlíky a integraci cizinců MV nevyužívají orgány státní správy možnost spolupráce s NNO formou zakázky vypsané veřejnou obchodní soutěží. Zákon o veřejných zakázkách lze přitom při spolupráci s NNO doplňkově využívat, pokud státní orgány budou rozlišovat nákup služeb od NNO od podpory jejich rozvoje. Častým předmětem kritiky NNO, které se zabývají situací v oblasti lidských práv, je i právní úprava, jež nedostatečně daňově motivuje sponzory k poskytování peněžitě podpory NNO: Poskytovatelé darů – podnikatelé – jsou zvýhodněni tím, že mohou v úhrnu odečíst až 2% (právnícké osoby) nebo až 10% (fyzické osoby) ze základu daně z příjmu na daňově zvýhodněné účely. Z daňové statistiky nicméně vyplývá, že právnické osoby tohoto zvýhodnění využívají jen výjimečně.

12.7. Za nedostatek lze považovat i absenci kvalitního vyhodnocení jednotlivých projektů, jež orgány státní správy podporují. Úspěch projektu se často měří pouze řádným vyúčtováním, popř. předáním závěrečné zprávy. Poskytovatelé grantů na své projekty průběžně nedohlíží a o jejich kvalitě nejsou v jejich průběhu dostatečně informováni. Metodiku odborného

⁶⁴ Usnesení vlády ze dne 23. června 1999 č. 642.

⁶⁵ Zveřejněny ve Finančním zpravodaji č. 12/1998 pod č.j. 115/87361/1998.

dohledu nad projekty a jejich další podpory vypracoval v roce 1999 Fond pro iniciativy v oblasti sociálního zabezpečení (SWIF) při Národním vzdělávacím fondu. Tato metodika jasně prokazuje možnost intervence v průběhu projektu, která může napomoci řešení nově vzniklých problémů s realizací projektu spojených a skutečnému dosažení stanovených cílů.

12.8. Ani v roce 1999 se nezlepšila komunikace jednotlivých poskytovatelů grantů - orgánů státní správy - v provázaném postupu při poskytování finanční podpory (nejen) projektům v oblasti ochrany lidských práv. Chybí meziresortní přístup k dotační politice, např. v oblasti výměny informací, sdílení priorit atp. V roce 1999 však byla na půdě RNNO založena pracovní skupina složená ze zástupců dotujících resortů, která připravila Hlavní oblasti státní dotační politiky vůči nestátním neziskovým organizacím v roce 2001 a sjednocení některých jejích technických a organizačních pravidel⁶⁶.

12.9. Velmi pozitivně nutno hodnotit iniciativu ministerstva pro místní rozvoj, které v roce 1999 předložilo návrh na podporu výstavby Vesničky Soužití v Ostravě-Muglinově. Vláda snahu tohoto resortu podpořila svým usnesením ze dne 22. září 1999 č. 978, kterým ministři pro místní rozvoj uložila uvolnit na tento projekt prostředky ve výši 16 500 tis.

12.10. Dne 17. února 1999 schválila vláda usnesení č. 131 *ke konceptu dotační politiky financování organizací příslušníků národnostních menšin*. Vláda jím ministru financí uložila (i) zpracovat podrobná pravidla pro poskytování dotací ze státního rozpočtu obecně prospěšným společnostem a předložit je vládě v návaznosti na schválení zákona o pravidlech hospodaření s rozpočtovými a jinými peněžními prostředky České republiky a o rozpočtovém určení výnosu daní a (ii) zpracovat a vládě předložit návrh nové koncepce poskytování dotací občanským sdružením a obecně prospěšným společnostem s termínem prodlouženým do 30. listopadu 2000.

12.11. Z podkladů NNO je zřejmé, že většina prostředků na projekty v oblasti ochrany lidských práv pochází z jiných zdrojů než dotačních programů ústředních orgánů státní správy⁶⁷. NNO rovněž kritizují omezenou či zcela vyloučenou finanční podporu provozních a mzdových nákladů, která často znemožňuje soustavnou, kvalitní a odbornou činnost jejich pracovníků. Mnohé NNO navíc vnímají jako nedostatek, že ústřední orgány státní správy zužují spolupráci s nimi výhradně na finanční podporu. Zatímco NNO projevují snahu o užší spolupráci, zejména účast v jednotlivých poradních orgánech či na přípravě a připomínkování vládních i resortních materiálů, státní orgány většinou hodnotí dosavadní formu spolupráce jako dostatečnou. Výjimku tvoří například poradní skupiny a komise náměstka ministra školství, mládeže a tělovýchovy, ministerstvo zdravotnictví či ministerstvo práce a sociálních věcí (pracovní skupiny pro tvorbu standardů sociálních služeb) a ministerstvo životního prostředí. Nabídka NNO však zůstává i nadále z velké části nevyužita. Znevýhodňovány se cítí především menší NNO s regionálním dosahem, protože nejen finanční prostředky, ale i informace a nabídky na jiné formy spolupráce plynou převážně jen k tzv. střešním organizacím nebo organizacím s celostátní působností (např. Český helsinský výbor, ANO, SOHO a další).

⁶⁶ Viz usnesení vlády ze dne 15. března 2000 č. 260, kterým vláda hlavní oblasti **státní dotační politiky** vůči nestátním neziskovým organizacím pro rok 2001 schválila.

⁶⁷ Nejčastěji od českých či zahraničních nadací, grantových programů zastupitelských úřadů v Praze atp.